

Projekt

z dnia 22 stycznia 2025 r.

Zatwierdzony przez

DRUK NR XIII/1/2025

**UCHWAŁA NR
RADY POWIATU RADZYŃSKIEGO**

z dnia 29 stycznia 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2025 – 2028”

Na podstawie art. 12 ust. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 107, z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292, z późn. zm.), po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków Rada Powiatu Radzyńskiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2025 - 2027” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Radzyńskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady
Powiatu

Grzegorz Galecki

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU RADZYŃSKIEGO
NA LATA 2025-2028

Radzyń Podlaski 2024 r.

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	13
4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	18
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	24
5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)	24
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	28
5.2.1. Zarys historii powiatu	28
5.2.2. Krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne	30
5.2.3. Budownictwo sakralne	31
5.2.4. Pałace i dwory	33
5.2.5. Zabytki techniki	34
5.2.6. Obiekty użyteczności publicznej	34
5.2.7. Cmentarze	35
5.2.8. Zabytki ruchome	35
5.2.9. Zabytki archeologiczne	36
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne	37
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	39
5.4. Gminne ewidencje zabytków	40
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu	41
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń. Mocne i słabe strony ...	43
7. Założenia programowe	49
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	49
8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	55
9. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	56
10. Źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	58
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	59
12. Aneksy	62
13. Wybrane obiekty o największym znaczeniu dla powiatu.....	68

1. WSTĘP

„Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego na lata 2025-2028” opracowany został w oparciu o przepis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292). Pierwszy powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego obejmujący lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXIV/177/2021 Rady Powiatu Radzyń Podlaski. Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu radzyńskiego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest jednym z zadań powiatu, określonych w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107), która w art. 4 stanowi, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m. in. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Powiat radzyński obejmujący miasto Czemierniki i Radzyń Podlaski, gminę miejską Radzyń Podlaski, gminę miejsko-wiejską Czemierniki oraz gminy wiejskie: Borki, Kąkolewnicę, Komarówkę Podlaską, Radzyń Podlaski, Ulan Majorat, Wołyn odznacza się zróżnicowanym i wartościowym krajobrazem kulturowym, którego szczególnie istotnym elementem są zabytki, będące świadectwem historii i kultury lokalnej, regionalnej i narodowej.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem strategicznym, który wyznacza politykę powiatu względem dziedzictwa kulturowego. Określa kierunki działań zmierzające do zachowania zabytków i krajobrazu kulturowego, zarządzania dziedzictwem materialnym i niematerialnym, współpracy w tym zakresie, zwłaszcza z właścicielami i zarządcami zabytków. Istotną przesłanką programu jest szerokie upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców powiatu. Promocja regionu, wykorzystująca istniejący potencjał środowiska kulturowego może przyczynić się do wykształcenia w szerszej, ponadlokalnej perspektywie postrzegania powiatu jako obszaru interesującego pod względem kulturowym i turystycznym.

Program opracowano w oparciu o wytyczne zawarte w poradniku metodycznym przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną obowiązku wykonania programu opieki nad zabytkami określa art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), który stanowi:

- Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami /ust. 1/.
- Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków /ust. 3/.
- Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym /ust.4/.
- Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy /ust. 5/.

Celem powiatowego programu opieki nad zabytkami zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona zabytków stanowiących dziedzictwo kulturowe należy do zadań państwa. Wymóg podejmowania przez władzę publiczną działań mających na celu strzeżenie dziedzictwa narodowego wynika z art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z art. 6 ust.1 ustawy zasadniczej „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Wolność korzystania z dóbr kultury zapewnia ponadto każdemu obywatelowi art.73 Konstytucji.

- *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)

Głównym aktem prawnym, regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Program opieki nad zabytkami uwzględnia w szczególności następujące przepisy cyt. wyżej ustawy: art. 3, 4, 6, 7, 16 ust. 1, art.17, 18, 19, 20, 21, 22, 89.

Art. 3 ustawy definiuje użyte w ustawie następujące określenia: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, badania architektoniczne, badania archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie.

Art. 4 ustawy wyjaśnia, że ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6 ustawy wymienia zabytki podlegające ochronie i opiece:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art.7 określa formy ochrony, którymi są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16 ust. formułuje cele tworzenia parku kulturowego:

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17 zawiera zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na terenie parku kulturowego lub jego części.

Art. 18 wskazuje, że ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województwa, planów zagospodarowania przestrzennego województwa, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (ust.1). Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków; zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami (ust. 2).

Art.19 ust. 2 stanowi, że w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21 stanowi, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22 określa formę i treść ewidencji zabytków.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

• ***Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 609)***

Obowiązujące uregulowania prawne związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, dotyczące działalności samorządów zawarte są w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust.1 pkt 9 ustawy zostały określone zadania własne gminy, które m.in. obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ochrona zabytków może także wiązać się z innymi zadaniami gminy, dotyczącymi m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody, gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów, kultury, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych oraz promocji gminy.

- ***Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*** (Dz. U z 2024 r. poz. 1130)

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa jest najważniejszym aktem prawnym regulującym kwestie związane z planowaniem przestrzennym.

Kwestie ochrony zabytków zawarte zostały w art. 1. ust 2 pkt 4 ustawy, stanowiącym że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, w art. 15 ust. 2 pkt 4 ustawy, zgodnie z którym w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej oraz w art. 17 pkt 6 lit b, który zobowiązuje wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu miejscowego uzgodnienia projektu planu miejscowego z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- ***Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane*** (Dz. U. z 2024 r. poz.725)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Zasady postępowania poprzedzające rozpoczęcie robót budowlanych w odniesieniu do obiektów zabytkowych zostały określone w art. 39, który stanowi jak niżej.

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno–budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- ***Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami*** (Dz. U. z 2024 r. poz.1145)

Ustawa w art. 6 zawiera katalog celów publicznych w zakresie gospodarowania nieruchomościami, w którym znajdują się m.in. opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego. W ustawie określono m.in. zasady gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz własność jednostek samorządu terytorialnego oraz zasady podziału i scalania nieruchomości.

Art.13 ust. 4 ustawy wprowadza wymóg uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek oraz na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub dzierżawę nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek.

Art. 96 ust 1a ustawy stanowi, że podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- ***Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*** (Dz. U. 2024 poz. 1089)

Ustawa określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie

dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

- ***Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*** (Dz. U. 2024 r. poz. 87)

Ustawa definiuje działalność kulturalną, która w rozumieniu ustawy polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych, a także opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą.

- ***Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*** (Dz. U. 2023 r. poz. 571)

Zgodnie z ustawą, działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych, określonych w ustawie, która zgodnie z art. 4 ust.1 pkt 16 obejmuje m.in. zadania w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w *Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (Dz.U. 2020 r. poz. 902), *Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz. U. 2019, poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy *Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 164).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należą także m.in.:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018, poz. 1609),
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 poz. 661),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. 2017 poz. 928),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017, poz. 1674),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014 poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2004 poz. 1304 ze zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Powiatowy program opieki nad zabytkami zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Założenia programu zbieżne są z dokumentami (strategie, studia i programy) opracowanymi na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (powiatowym), które odnoszą się do problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

Program realizowany jest przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako podmiot wiodący, finansowany ze środków budżetu państwa. Program jest głównym dokumentem strategicznym państwa związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także wskazującym środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Cel główny dookreślono w trzech celach szczegółowych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.

Kierunek działań 1.1.: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju.

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.
3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym /górnictwem/ kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.

4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2.: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości.

1. Model i system wartościowania zabytków.
2. Plany zarządzania dla pomników historii.
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
4. System bezpieczeństwa zabytków.
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3.: Realizacja międzynarodowych zobowiązań.

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001 r.
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.
4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.1.: Cyfryzacja procesów administracyjnych.

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2.: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+.
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3.: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami.

1. Premia zabytkowa.
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Kierunek działań 3.1.: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych.

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
3. Twój dom – dialog z tradycją.

4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”.
5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich.
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.
7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2.: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)

Strategia jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej.

Głównym celem strategii jest tworzenie warunków wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Ważnym, wskazanym w opracowaniu obszarem, wpływającym na realizację celów strategii jest kapitał ludzki i społeczny. Wyznaczonym celem w tym obszarze jest poprawa jakości kapitału ludzkiego i zwiększenie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Jednym z kierunków interwencji jest wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Wyznaczonymi działaniami do 2030 r. są ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe, wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych poprzez uczestnictwo i zwiększenie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty, w tym regionalnym.

Innym obszarem wpływających na realizację celów strategii jest środowisko. Zwrócono uwagę, że środowisko – unikatowy charakter polskich zasobów przyrodniczych jest szansą dla zrównoważonego rozwoju kraju. Odpowiednie zarządzanie środowiskiem będzie sprzyjać przeciwdziałaniu procesom depopulacji poprzez poprawę stanu środowiska, regenerację systemów przyrodniczych i tworzenie miejsc pracy na terenach niezurbanizowanych.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Celem głównym strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków, w ramach którego sformułowano trzy cele szczegółowe:

- 1) zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- 2) wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- 3) zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu szczegółowego: wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Autorzy strategii zwracają uwagę, że szeroko rozumiane dziedzictwo stanowi potencjał, który należy wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty oraz wzrostu ekonomicznego.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Celem głównym strategii jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 realizowany będzie w oparciu o trzy uzupełniające się cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy I: Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym;
- Cel szczegółowy II: Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych;

Cel szczegółowy III: Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W opisie celu II - wzmocnienie regionalnych przewag konkurencyjnych zauważono, że kapitał terytorialny jest jednym z najważniejszych wyznaczników pozycji konkurencyjnej województw, a jednocześnie kluczowym czynnikiem długookresowego rozwoju. Na konkurencyjność w sposób szczególny wpływają regionalne uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego. Zwrócono uwagę, że ważnym obszarem rozwoju kapitału społecznego jest pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.

Wspieranymi działaniami w tym zakresie ma być promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększenie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększenie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury a także promocja turystyczna mająca na celu wzrost atrakcyjności turystycznej obszarów o wysokich walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju oraz kreującym ład przestrzenny w Polsce. Przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określa cele i kierunki polityki przestrzennej wraz z planem działań o charakterze prawnym i instytucjonalnym.

Wyznaczonym celem strategicznym polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

W koncepcji, w ramach obszarów kształtowania potencjału rozwojowego, wymagających programowania działań ochronnych wydzielono zagadnienie pn. „Obszary ochrony krajobrazów kulturowych”. Wskazano na konieczność wprowadzenia do dokumentów planistycznych zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów oraz stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

✓ *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026*

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026” przyjęty został uchwałą nr LVI/813/2024 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2024 r.

Program ma spełniać rolę popularyzującą ideę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim.

Celem strategicznym programu jest zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny, uwzględniające wymogi teraźniejszości i oczekiwania przyszłości, służące poprawie jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego.

Cel operacyjny 1. Zachowanie potencjału krajobrazu kulturowego województwa.

Działanie 1. Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa.

Działanie 2. Dbałość o zabytki własne województwa.

Działanie 3. Wspieranie działań służących ochronie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego – aktywny udział w pozyskiwaniu środków na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych.

Cel operacyjny 2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego oraz idei opieki nad zabytkami.

Działanie 1. Utworzenie Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego.

Działanie 2. Przygotowywanie wydawnictwa prezentujących bogactwo dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego.

Działanie 3. Organizacja konkursu fotograficznego „Odkrywamy dziedzictwo Lubelszczyzny” z wydawnictwem pokonkursowym w formie kalendarza.

Działanie 4. Upowszechnianie idei opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 3. Żywa tradycja – inwentaryzacja i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działanie 1. Zacieśnienie współpracy ze środowiskiem naukowym służącej eksploracji, identyfikacji i dokumentacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego subregionów Lubelszczyzny.

Działanie 2. Wpisy na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego unikatowych zjawisk występujących na terenie Lubelszczyzny.

Działanie 3. Wspieranie wydarzeń i inicjatyw służących ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz ich depozytariuszy.

✓ ***Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego***

Plan przyjęty został Uchwałą NR XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.

Plan jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa. Plan w ramach uwarunkowań rozwoju zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego wskazuje także środowisko kulturowe.

Jednym z wyznaczonych w planie wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie, kształtowaniu i promowaniu krajobrazu regionu wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa.

Zgodnie z założeniami planu, zarządzanie krajobrazem będzie opierać się o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno-konserwatorskich oraz estetycznych. Ochroną prawną objęte zostaną najcenniejsze pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazy, w tym układy urbanistyczne i ruralistyczne, przestrzenie wyjątkowe o cechach symbolicznych, które świadczą o tożsamości i rozpoznawalności miejsca w skali kraju i regionu. Ochrona ma na celu wyeliminowanie chaotycznej zabudowy oraz określenie standardów architektoniczno-budowlanych nawiązujących do tradycji miejsca. W odniesieniu do układów wiejskich dążeniem jest skupianie osadnictwa wiejskiego z nawiązaniem do tradycyjnych układów ruralistycznych.

Jako cel wiodący uznano w planie zrównoważony rozwój przestrzenny regionu, prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia.

W ramach polityki przestrzennego zagospodarowania województwa wyznaczono cele główne wraz z towarzyszącymi im celami szczegółowymi, a także zasady zagospodarowania przestrzennego.

W sferze środowiska kulturowego celem głównym jest wzmocnienie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Cele szczegółowe to:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego.

- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych.
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej.
- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego plan określa kierunki i działania zmierzające do ochrony zabytków.

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym. Działania:

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek 2: Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi. Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych;
- 2.4. Uczytelnianie reliktyw zabytków archeologicznych.

Kierunek 3: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Plan wskazuje także na konieczność ochrony współczesnego dziedzictwa kulturowego, wyznaczając kierunek działań: Ochrona dóbr kultury współczesnej. Działania:

1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;
2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;
3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego plan wskazuje m.in. pasma kulturowe, w tym pasmo pogranicza kulturowego, obejmujące m.in. gminę Komarówka Podlaska oraz uczytelnianie reliktyw i zagospodarowanie zabytków archeologicznych, m.in. grodzisko w Niewęgłoszu.

Za priorytetowe działania, ukierunkowane na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego w celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej, uznano m.in.: ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, w tym w Żeliźnie i Kolembrodach oraz dawnej cerkwi w Przegalinach Dużych.

✓ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*

„Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku” przyjęta została przez Sejmik Województwa Lubelskiego uchwałą Nr XXIV/406/2021 z dnia 29 marca 2021 r.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego jest podstawowym dokumentem prowadzenia polityki rozwoju na poziomie regionalnym.

W analizie SWOT strategii, jako jedną z mocnych stron, wskazano na bogactwo zasobów przyrodniczych i kulturowych kształtujących atrakcyjność turystyczną regionu. Turystyka uwzględniona została jako potencjalny sektor kształtujący procesy rozwojowe regionu.

Wyznaczono cztery główne cele strategiczne rozwoju regionu lubelskiego:

1. Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych;
2. Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych;
3. Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu;
4. Wzmacnianie kapitału społecznego.

W poszczególnych celach strategicznych, jako kierunki działań/kierunki interwencji uwzględniono zagadnienia związane z ochroną krajobrazu kulturowego regionu i promocją jego walorów kulturowych, w zakresie wskazanym poniżej.

Cel strategiczny 1. Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych.

1.1. Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych.

- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.
- Kierunki działań samorządu województwa to m.in. opracowanie dokumentu sektorowego z zakresu rozwoju turystyki.

Cel strategiczny 2. Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych.

2.2. Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych.

- Przeciwdziałanie niekontrolowanej urbanizacji terenów wiejskich.

- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych (w tym rewitalizacja).

2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

- Wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmocnieniu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego.

- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych (w tym rewitalizacja).

2.4. Ochrona walorów środowisk.

- Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności.

- Kierunki działań samorządu województwa to m.in. opracowanie audytu krajobrazowego.

Cel strategiczny 3. Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu.

3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu.

- Rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce.

- Rozwój produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikatowe zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej).

- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych.

- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej na różnych formach turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną).

- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości opierającej się na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych.

- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce na podstawie działającego w Polsce systemu: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne.

- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Kierunki działań samorządu województwa to m.in. wzmacnianie potencjału wojewódzkich, samorządowych instytucji kultury oraz zacieśnianie współpracy między nimi, działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących majątek województwa lubelskiego, wspieranie organizacji i tworzenie infrastruktury na rzecz zachowania pamięci

i dziedzictwa historycznego województwa lubelskiego, wdrażanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie lubelskim.

Przewidywane efekty to m.in. tworzenie produktów niestandardowych, kojarzonych wyłącznie z województwem lubelskim, wzmocnienie wizerunku i pozycji regionu jako miejsca wypoczynku, przyjaznego gościnnością mieszkańców, zwiększenie więzi społecznych, integracji regionalnej, a także aktywizacji zawodowej mieszkańców.

Cel strategiczny 4. Wzmacnianie kapitału społecznego.

4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego.

- Wzmocnienie edukacji kulturalnej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach.

4.4. Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

- Współpraca z innymi regionami w Polsce i poza jej granicami w odniesieniu do wspólnego dziedzictwa kulturowego i historycznego.

Kierunki działań samorządu województwa to m.in.: realizacja projektów międzyregionalnych z partnerami z UE i spoza niej w dziedzinie innowacji, ochrony środowiska, edukacji, zdrowia, turystyki, kultury, wymiany doświadczeń.

4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania.

- Budowa wizerunku regionu i kreowanie tożsamości marki województwa lubelskiego.
- Wspieranie i upowszechnianie ruchu regionalistycznego, w tym folkloru.
- Sieciowanie współpracy wojewódzkich samorządowych instytucji kultury z podmiotami (m.in. instytucje kultury, organizacje pozarządowe, koła gospodyń wiejskich, Lokalne Grupy Działania) prowadzącymi działalność kulturalną.

W strategii wyznaczono obszary strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym. Dwie gminy powiatu radzyńskiego: Komarówka Podlaska i Wołyń zostały objęte Osią Polesie, w której przedsięwzięciem flagowym jest m.in. organizacja Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego a także promocja oraz rozwój bazy i infrastruktury turystycznej Szlaku Jagiellońskiego.

W planie zawarto postulat utworzenia parków kulturowych: Czemiernickiego (gm. Czemierniki), Radzyńskiego (gm. Radzyń Podlaski), Wołyńskiego (gm. Wołyń), Suchowolskiego (gm. Wołyń) oraz zaproponowano wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO Szlak Jagielloński („Via Jagiellonica”).

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)

✓ *Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015-2030*

„Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015-2030” przyjęta została Uchwałą nr XII/48/2015 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 26.11.2015 r. Strategia jest długoterminowym dokumentem, stanowiącym podstawę do kształtowania polityki lokalnego rozwoju powiatu. Zgodnie z zamierzeniami, określone w opracowaniu działania strategiczne powinny doprowadzić do podniesienia poziomu życia mieszkańców i stworzenia warunków do powstania inicjatyw związanych z rozwojem rolnictwa, gospodarki i turystyki.

W strategii zdiagnozowano m.in. stan zasobów kulturowych oraz środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne. W diagnozie sfery gospodarczej dokonano analizy potencjału tkwiącego w turystyce powiatu. Zwrócono uwagę na bogatą ofertę szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, jeździeckich. Są to: szlak jeździecki historyczno–przyrodniczy Radzyńskiej Krainy Serdeczności (obejmuje atrakcje przyrodnicze oraz miejsca związane z wydarzeniami historycznymi np. z okresu walk o odzyskanie niepodległości przez Oddziały Piłsudskiego, miejsca masowych egzekucji), ścieżka dydaktyczna Brzozowica (ścieżka historyczno-przyrodnicza, na której znajdują się obiekty związane z wydarzeniami z czasów I i II wojny światowej), ścieżka dydaktyczna Turów-Główne, ścieżka dydaktyczna Feliksówka, ścieżka dydaktyczna przyrodniczo-historyczna Kolembród (obejmuje m.in. sanktuarium Matki Boskiej Kolembrodzkiej i las „Sumierz” związany z dziejami unitów podlaskich).

W strategii wskazano na potencjał turystyczny, kulturowy, historyczny, który powinien być wykorzystany do rozwoju gospodarczego powiatu. Dzięki wysokim walorom przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym istnieją możliwości rozwoju różnych form turystyki i rekreacji, w tym turystyki pieszej, konnej i rowerowej, agroturystyki oraz turystyki krajoznawczej, opartej na licznych zasobach zabytków kultury.

Przedstawiona w strategii wizja powiatu radzyńskiego to: nowoczesny, bezpieczny, rozwinięty gospodarczo region. To miejsce rozwoju przedsiębiorczości, pielęgnowania środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, w którym aktywność samorządu, biznesu i lokalnej społeczności zapewnia wysoką jakość życia.

Dokument formułuje misję powiatu radzyńskiego do 2030 roku, będącą jednocześnie celem generalnym strategii, jaką jest: dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego

i gospodarczego, gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.

Do realizacji celu generalnego wyznaczono dwie domeny rozwojowe:

Domena I - Społeczność Powiatowa.

Domena II - Zrównoważony Rozwój Gospodarczy i Inwestycyjny.

W analizie domeny I – Społeczność Powiatowa zauważono, że rozwój kapitału ludzkiego i formowanie aktywnego społeczeństwa obywatelskiego wymaga wzmocnienia poczucia tożsamości mieszkańców np. poprzez organizowanie lokalnych przedsięwzięć kulturalnych związanych z tradycjami tego obszaru oraz rozwój inicjatyw lokalnych na rzecz odnowy miejsc ważnych historycznie.

Jako jeden z celów strategicznych domeny wyznaczono: podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury. W ramach powyższego celu strategicznego określono następujące cele operacyjne:

1. Utworzenie strony internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego.
2. Zagospodarowanie pałacu Potockich z uwzględnieniem potrzeb turystycznych, np. obsługi ruchu turystycznego.
3. Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego.
4. Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli.
5. Wspieranie i większa promocja lokalnych twórców i artystów.
6. Promocja postaci i twórczości Karola Lipińskiego.
7. Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego.
8. Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi.
9. Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu.
10. Większe zaangażowanie placówek oświaty w upowszechnianiu świadomości historycznej i kulturowej wśród swoich podopiecznych.

Problematykę ochrony dóbr kultury zawarto ponadto w domenie II, w celu strategicznym II.1: Zwiększenie konkurencyjności powiatu na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim poprzez rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę warunków do inwestowania oraz wykorzystanie potencjału turystycznego i walorów przyrodniczych. Wyznaczono cel operacyjny polegający na opracowaniu i wdrożeniu systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi w obcych językach.

Pośrednio promocja dziedzictwa kulturowego związana jest z celem strategicznym II.5: Rozwój promocji powiatu oraz współpracy powiatu z gminami, innymi powiatami oraz ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw, a w jego ramach z celami operacyjnymi:

- utworzenie sieci ścieżek rowerowych, wypożyczalni rowerów, miejsc noclegowych i gastronomicznych dla podróżujących, promujących walory powiatu wewnątrz i na zewnątrz,
- zwiększenie promocji produktów lokalnych, zwłaszcza tradycyjnych,
- rozwój Punktu Informacji Turystyczno-Kulturowej

oraz z następującymi celami operacyjnymi związanymi z celem strategicznym II:

- poszerzenie reklamy i promocji powiatu na zewnątrz, np. w ogólnopolskich mediach,
- projekty 3D2, rozbudowa sieci turystycznych tras rowerowych na obszarze całego powiatu radzyńskiego.

✓ *Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Gmin i Powiatu Radzyńskiego na lata 2021-2027 z perspektywą do 2035*

„Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Gmin i Powiatu Radzyńskiego na lata 2021-2027 z perspektywą do 2035” przyjęta została uchwałą NR LI/239/2022 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 27 września 2022 r.

Dokument opracowany został dla powiatu radzyńskiego i gmin z obszaru powiatu: Miasto Radzyń Podlaski, Borki, Czemierniki, Komarówka Podlaska, Radzyń Podlaski, Ulan – Majorat, Wohyń.

W analizie SWOT strategii jako silną stronę wskazano m.in. na walory przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i zabytki oraz atrakcyjność turystyczną obszaru, zaś w szansach regionu wskazano m.in. na rozwój turystyki, wykorzystanie walorów przyrodniczych a także potencjału zabytkowego centrum Radzyna Podlaskiego. Jako słabe strony wymieniono m.in.: niewykorzystany potencjał turystyczny, zbyt małe nakłady na remont obiektów zabytkowych.

W strategii wyznaczono trzy cele strategiczne: 1. Szczęśliwi mieszkańcy. 2. Atrakcyjna przestrzeń. 3. Czyste środowisko.

Określono propozycje projektów ponadlokalnych realizujących cele strategii, w tym m.in.:

Cel strategiczny I - promowanie lokalnych wyrobów, produktów i gastronomii w powiązaniu z obsługą i utrzymaniem szlaków turystycznych.

Cel strategiczny II - oznakowanie i promocja obiektów zabytkowych Obszaru Funkcjonalnego, rozbudowa i wyposażenie szlaków turystycznych.

W poszczególnych celach strategicznych, jako kierunki działań uwzględniono m.in. zagadnienia związane z ochroną krajobrazu kulturowego regionu i promocją jego walorów kulturowych.

Cel strategiczny I: promocja lokalnych produktów, czyli ułatwienie mikro producentom możliwości sprzedania swoich wyrobów.

Cel strategiczny II:

2.1. Budowanie atrakcyjności inwestycyjnej:

- Utworzenie centrum produktu lokalnego. Współpraca nad wspieraniem powstawania produktów lokalnych i ich promocją.

2.2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych:

- Rewitalizacja zdegradowanych zabytków;
- Rewitalizacja przestrzeni publicznej.

2.3. Wsparcie infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej:

- Wyznaczenie tras leśnych, szlaków i obszarów o walorach przyrodniczych i historycznych potencjalnie przyciągających turystów;

- Organizacja imprez cyklicznych o charakterze inscenizacji historycznych popartych rysem historycznym regionu. Cykl ciekawych wydarzeń kulturalnych na terenie powiatu pod jednym szyldem;

- Szlakiem radzyńskich zabytków – oznakowanie i rewitalizacja obiektów zabytkowych na terenie powiatu radzyńskiego;

- Blisko siebie – projekt miałby na celu zapoznanie się z kulturą, walorami turystycznymi każdej partnerskiej gminy, by móc pokazać i uwidocznić piękno i dotychczas nie odkryte atrakcje;

- Stworzenie wspólnej oferty turystycznej, która pozwoli na zatrzymanie turysty dłużej niż jeden dzień.

Cel strategiczny III: 3.4. Ochrona zasobów przyrodniczych: wsparcie obszarów chronionych, parków krajobrazowych i innych form ochrony, rewitalizacja obszarów cennych przyrodniczo.

W strategii opracowano ustalenia i rekomendacje dotyczące kształtowania polityki przestrzennej powiatu. W zakresie kształtowania elementów sieci osadniczej i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych zawarto m.in. ustalenia, mające na celu zachowanie terenów cennych przyrodniczo i terenów rolnych oraz ich ochronę przed postępującą degradacją oraz minimalizowanie negatywnych skutków ekonomicznych związanych z postępującymi procesami suburbanizacji poprzez:

- ograniczanie nowych terenów zabudowy poza istniejącymi lub w ich najbliższym sąsiedztwie, tak aby tworzyć zabudowę zawartą w całym obszarze funkcjonalnym,
- zachowanie dotychczasowych terenów cennych przyrodniczo i terenów rolnych,
- eliminację potencjalnych konfliktów przestrzennych poprzez kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy terenami zabudowanymi a niezabudowanymi.

Wprowadzono zalecenie zapewnienia, podczas planowania terenów mieszkaniowych, usługowych i innych, ochrony przestrzeni otwartych, dając jednocześnie możliwość tworzenia nowych przestrzeni publicznych przy zachowaniu historycznych założeń, układów urbanistycznych i przestrzeni publicznych. Wskazano na konieczność uwzględnienia podczas planowania struktury sieci osadniczej historycznego znaczenia funkcjonalnego poszczególnych terytoriów.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

5.2.1. Zarys historii powiatu

W okresie wczesnego średniowiecza tereny położone w zachodniej części obecnego powiatu wchodziły w skład historycznej ziemi łukowskiej. Najbliższym ośrodkiem władzy państwowej był gród w Łukowie. Po zjednoczeniu państwa przez Władysława Łokietka znalazły się w Koronie, w nowo utworzonym województwie lubelskim, w którym pozostały do czasu rozbiorów Polski. Południowo-wschodnia część obecnego powiatu, należąca do starostwa niegrodowego parczewskiego, w pocz. XV w. została włączona do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1413 r. ziemie te znajdowały się w granicach województwa trockiego, a od 1513 r. województwa podlaskiego. W 1566 r. wschodnie tereny m.in. Kolembrody, Przegaliny, Wohyń, Bezwola weszły w obręb nowo utworzonego województwa brzeskolitewskiego. Ten stan przetrwał do czasów rozbiorów.

W wyniku III rozbioru obszar obecnego powiatu znalazł się w zaborze austriackim, w tzw. Galicji Zachodniej, od 1796 r. w cyrkułe łukowskim zmienionym na radzyński. Po likwidacji cyrkułu w 1802 r. wszedł w skład cyrkułu bialskiego, a następnie włodawskiego, za wyjątkiem okolic Czemiernik, które należały do cyrkułu lubelskiego.

Powiat radzyński utworzony został w 1810 r., w okresie Księstwa Warszawskiego. W tym czasie wprowadzono podział na departamenty i powiaty. Radzyń wszedł w skład departamentu siedleckiego jako siedziba powiatu. W obrębie powiatu znajdowało się 7 miast: Radzyń, Międzyrzec, Kock, Wołyń, Komarówka, Serokomla, Łysobyki. Część położona na południe od Tyśmienicy znalazła się w departamencie lubelskim.

Kolejne zmiany nastąpiły w okresie Królestwa Polskiego, kiedy przywrócono podział na województwa, składające się z obwodów. Z dotychczasowych powiatów radzyńskiego i włodawskiego powstał obwód radzyński, który wszedł w skład województwa podlaskiego.

W 1825 r. okolice Czemiernik znalazły się w obwodzie lubelskim województwa lubelskiego zaś okolice Ułana - w województwie podlaskim, obwodzie łukowskim.

W 1837 r. obwód radzyński znalazł się w guberni lubelskiej. Wówczas do obwodu przyłączono wsie Kolembrody i Kozły, które odłączono od powiatu bialskiego.

W 1867 r. powiat radzyński oraz łukowski z gminą Ulan wszedł w obręb guberni siedleckiej wydzielonej z guberni lubelskiej.

W 1912 r. po zlikwidowaniu guberni siedleckiej i utworzeniu guberni chełmskiej wschodnie tereny powiatu (m.in. Brzozowy Kąt, Kolembrody, Żelizna) weszły w skład powiatu bialskiego guberni chełmskiej, pozostała część znajdowała się w guberni lubelskiej jako powiat radzyński.

Po 1915 r. obszar obecnego powiatu znalazł się w tzw. zarządzie niemieckiej komendy etapów Ober-Ost.

W 1919 r., po odzyskaniu niepodległości, przywrócono województwa oraz powiaty. Powiat radzyński należał do województwa lubelskiego. Okolice Czemiernik pozostały w powiecie lubartowskim zaś okolice Ułanu w powiecie łukowskim.

W okresie II wojny światowej powiat znalazł się na terenie Generalnego Gubernatorstwa w Dystrykcie Lubelskim.

W 1944 r. na mocy Dekretu PKWN powrócono do granic powiatu z 1939 r. Po podziale administracyjnym województwa lubelskiego w 1952 r. teren obecnego powiatu wchodził w skład powiatu radzyńskiego, łukowskiego i lubartowskiego.

Po reformie administracyjnej kraju w 1975 r., podczas której zlikwidowano podział na powiaty Radzyń stał się jedną z gmin województwa białkopodlaskiego. Powiat radzyński przywrócony został wraz z kolejną reformą administracyjną kraju w 1999 r., obejmując gminy: Borki,

Czemierniki, Komarówka Podlaska, Kąkolewnica, Wohyń, Ulan-Majorat oraz miasto i gminę Radzyń Podlaski.

5.2.2. Krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne

Sieć osadniczą powiatu radzyńskiego tworzą cztery historyczne ośrodki miejskie: Radzyń Podlaski, Czemierniki, Wohyń i Komarówka Podlaska (Czemierniki, Wohyń i Komarówka Podlaska utraciły prawa miejskie w 2 poł. XIX w., z dniem 1 stycznia 2024 r. Czemierniki odzyskały status miasta) oraz szereg różnej wielkości osad wiejskich.

Historyczne, staromiejskie układy urbanistyczne należy zaliczyć do zabytków szczególnych na terenie powiatu. Najcenniejszym układem, o dużych walorach planistycznych kompozycji przestrzennej, jest Radzyń Podlaski. Stanowi on przykład barokowego rozplanowania miasta, ukształtowanego w k. XVII w. według wzorów francuskich, łączącego na osi widokowej pałac z kościołem i rynek z rezydencją. W historycznym układzie urbanistycznym miasta czytelne są także elementy o wcześniejszej średniowiecznej genezie.

Interesującym przykładem przestrzennego powiązania miasta i rezydencji są Czemierniki, dawne miasto prywatne, związane z rodziną Firlejów, lokowane w pocz. XVI w. Miasto posiada zachowane elementy pierwotnego rozplanowania z okresu lokacji – wydłużony rynek i przebieg ulic wychodzących z rynku, wzbogacone w XVII w. o kościół i mansjonarię.

Skromniejszą formę przestrzenną reprezentuje Wohyń - dawne miasto królewskie, lokowane w pocz. XVI w. Osada posiada zachowany dawny układ przestrzenny z rynkiem położonym między dwoma biegnącymi wzdłuż ulicami i kościołem w jednym z bloków przyrynkowych.

Czemierniki i Radzyń Podlaski jako miasta prywatne pełniły funkcje ośrodka dóbr z rezydencją właścicieli. Miały otwarty charakter, pozbawiony systemów obronnych z siedzibą właścicieli wydzieloną z obszaru miasta.

Układy ruralistyczne powiatu reprezentują głównie typ wsi jednodrożnicowej o zwartej zabudowie obustronnej. Młodsze wsie utworzone po II wojnie światowej na bazie tzw. kolonii mają luźniejszą strukturę siedliskową, niejednokrotnie siedliska zlokalizowane są daleko od drogi prowadzącej przez wieś.

Siedliska mają zwykle kształt wydłużonego prostokąta z domem usytuowanym przy drodze i podwórzem gospodarczym z zabudową (chlew, obora, stodoła) w głębi podwórza. Stodołę

ustawiano równoległe do domu mieszkalnego. Występowały też przykłady łączenia części mieszkalnej z częścią gospodarczą.

Cechą charakterystyczną tego obszaru była zabudowa drewniana, dziś będąca w zaniku. Do początku lat 70. XX w. większość domów oraz budynki gospodarcze wznoszone były z drewna. Domy budowano w konstrukcji zrębowej, często szalowano elewacje. Dachy kształtowano jako czterospadowe, później dwuspadowe lub dwuspadowe z naczółkami. Dekoracja skupiona była wokół okien i na szczytach. Od frontu występowały czasem słupowe ganki. Domy ustawione były szczytowo do drogi, w późniejszym okresie, od pocz. XX w. kalenicowo do drogi. Siedliska ogradzano drewnianymi płotami.

Na omawianym terenie dominowała własność drobnoszlachecka. Do wsi zamieszkałych przez drobną szlachtę zagrodową należały Zabiele, Paszki Duże i Małe, Przegaliny Duże, Krasew, Lichy, Paskudy, Sobole, Zakrzew, Zbulitów Duży, Żabików, Bełcząc, Branica Radzyńska, Wrzosów, Brzostówiec, Jurki, Świerże, Tchórzew. Choć zabudowa wsi szlacheckich zbliżona była do zagród chłopskich, wyróżniała się wyglądem zewnętrznym domów (często pojawiało się bogatsze zdobnictwo oraz ganki na słupach w elewacji frontowej).

Krajobraz kulturowy wsi, wyznaczony przez układ przestrzenny i zabudowę, dopełnia otoczenie z sadami, rozłogami pól, miedzami, łąkami, zielenią śródpolną.

Znaczące wartości kompozycyjne i przyrodnicze ma wieloczęściowa kompozycja krajobrazowa Suchowola - Kuraszew – Zawoinka z 2 poł. XIX w., obejmująca zespół parkowy, osadę folwarczną, folwark, zespół kościelny, zespół gorzelni, leśniczówkę, dolinę strumienia ze stawami, aleje.

5.2.3. Budownictwo sakralne

Z uwagi na czas powstania, wartości stylowe, historyczne oraz stan zachowania do szczególnie cennych budowli na terenie powiatu radzyńskiego należą obiekty sakralne. Wśród nich wyróżnienia wymagają kościoły rzymskokatolickie z XVII w. w Radzynie Podlaskim pw. Trójcy Świętej i Czemiernikach pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, reprezentujące lokalną odmianę renesansu zwanego renesansem lubelskim. Oba obiekty są wybitnymi przykładami tego nurtu. Kościołowi w Radzynie Podlaskim towarzyszą: budynek dawnego przytułku /szpital św. Ducha/ (XVII-XVIII w.), tzw. wikariat z lat 30. XX w., brama–dzwonnica (XVIII w.). Przy kościele w Czemiernikach znajduje się zabytkowy

budynek dawnej mansjonarii z XVII w. Do najstarszych obiektów należy też renesansowa kaplica pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim (XVII w.).

Z późniejszych realizacji wymienić należy późnobarokowy kościół w Ulanie-Majoracie pw. św. Małgorzaty (XVIII-XIX w.) z dzwonnica i plebanią z pocz. XX w., neoklasycystyczny kościół w Kąkolewnicy pw. św. Filipa Nereusza (2 poł. XIX w.) z dzwonnica (2 poł. XIX w.) i plebanią (pocz. XX w.), eklektyczne kościoły w Wohyniu pw. św. Anny (1 poł. XIX w.), Suchowoli pw. Najświętszego Serca Jezusa (lata 20. XX w.) z neobarokową dzwonnica i plebanią w stylu dworcowym oraz neogotycki kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z zabudową towarzyszącą (plebania, organistówka, Dom Ludowy) w Komarówce Podlaskiej. Na uwagę zasługują też kaplice cmentarne: w Radzynie Podlaskim (poł. XIX w.), neogotycka w Turowie (pocz. XX w.), w Brzezinach (pocz. XX w.).

Odrębną grupę stanowią drewniane obiekty sakralne. Są one charakterystycznym elementem miejscowego krajobrazu. Spośród licznie wznoszonych w dawnych wiekach cerkwi unickich, kościołów oraz dzwonnice do chwili obecnej zachowały się nieliczne obiekty. Do najcenniejszych należy dawna cerkiew unicka obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Bezwoli (1 poł. XVIII w.). Obiekt jest najciekawszym przykładem budowli sakralnej „typu radzyńskiego”, do którego należy także dawna cerkiew unicka obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Opieki NMP w Przegalinach Dużych (pocz. XIX w.). Cechą łączącą obiekty tej grupy jest dach wspólny dla prezbiterium oraz całej nawy i babinca, które posiadają jednakową wysokość zrębu.

Formą architektoniczną wyróżniają się kościoły dwuwieżowe w Ostrówkach pw. św. Stanisława (1 poł. XVIII w.) oraz w Kolembrodach pw. Nawiedzenia NMP (lata 30. XX w.). Interesującym przykładem drewnianej świątyni z okresu dwudziestolecia międzywojennego jest kościół pw. św. Jana Ewangelisty i Jana Chrzciciela w Polskowoli (lata 20. XX w.), wpisujący się w poszukiwania nurtu narodowego w architekturze polskiej pocz. XX w.

Drewnianym kościołom towarzyszyły drewniane dzwonnice. Do najstarszych zachowanych dzwonnice należy pochodząca z XVIII w. dzwonnica w Ostrówkach oraz dzwonnice w Kolembrodach i w Bezwoli z 1 poł. XIX w. Drewniane kostnice zachowały się w Polskowoli (pocz. XX w.) i Kąkolewnicy (poł. XX w.).

Panoramę drewnianej architektury sakralnej powiatu dopełniają kaplice m.in. w Walinnie (2 poł. XIX w.), Żeliźnie (pocz. XX w.). Zachowane kaplice cmentarne w Czemiernikach

i Zarzecz Ulańskim reprezentują klasycyzujące tendencje w architekturze polskiej 1 poł. XIX w. Malowniczą formę posiada kaplica w Wohyniu z k. XIX w.

5.2.4. Pałace i dwory

Wśród zachowanych na terenie powiatu dóbr kultury wyróżniają się założenia rezydencjonalne: pałace i dwory wraz z parkami i elementami zieleni komponowanej (obsadzenia graniczne, aleje dojazdowe, szpalery) oraz zapleczem funkcjonalnym w postaci zabudowy gospodarczej. Najwyższy poziom artystyczny reprezentuje założenie pałacowe w Radzynie Podlaskim oraz założenie obronne w Czemiernikach.

Okazała rezydencja Potockich w Radzynie Podlaskim powstała przy udziale wybitnych artystów pod przewodnictwem arch. Jakuba Fontany. Reprezentuje typ założenia „między dziedzińcem a ogrodem”. Późnobarokowy pałac z dekoracją rokokową, wzniesiony w latach 1750-1763, z rozległym dziedzińcem wewnętrznym otacza założenie parkowe z oranżerią z poł. XVIII w.

Zespół rezydencjonalno – obronny w Czemiernikach założony został przez biskupa Henryka Firleja w latach 1615–1622. Położony we wschodniej części miasteczka, otoczony wodą, połączony jest z osadą groblą stawową. Zespół składa się z pałacu (pocz. XVII w., poł. XIX w.), parku z XIX/XX w., starowłoskiego układu fortyfikacji bastionowej z otoczeniem wodnym i fosami, bramy wjazdowej (XVII w.) i oficyny (XVIII w.- XX w.).

Architekturę rezydencjalną reprezentują ponadto: klasycystyczny pałac w Białce (1 poł. XIX w.), eklektyczny pałac zw. Gubernią w Radzynie Podlaskim (k. XVII w., 2 poł. XIX w.), pałac w Przegalinach Dużych (XVIII-XIX w.), eklektyczny pałac w Woli Osowińskiej (XVIII/XIX, pocz. XX w.), eklektyczny pałac w Branicy Radzyńskiej (k. XIX w.), pałac w Borkach (k. XIX w.), pałac w Żeliźnie (pocz. XIX w., XX w.).

Spośród zachowanych dworów wymienić należy dwory w Żabikowie (pocz. XVIII, poł. XIX w.), w Bełczącu (2 poł. XIX w.), Bojanówce (1 poł. XIX w.), Bezwoli (XIX/XX w.), Bezwoli Wymyśle (pocz. XX w.). Pałacom i dworom towarzyszą parki krajobrazowe, zakomponowane w obecnym kształcie w XIX w. Część dawnych zespołów dworsko-parkowych czytelna jest w terenie jedynie poprzez zachowane elementy zieleni komponowanej np. w miejscowościach: Żulinki, Brzeziny, Brzostowiec, Główne, Ustrzesz, Wrzosów (z budynkiem dawnej rządcówki), Tchórzew Maruszewiec, Kłębów, Kolonia Domaszewska, Kąkolewnica (z budynkiem dawnej rządcówki).

Na terenie powiatu zachował się drewniany dwór w Sobolach (pocz. XX w.) z parkiem krajobrazowym i drewniany dwór w Bedlnie (XIX w.).

Założenia pałacowe połączone były z folwarkami o funkcji gospodarczej. Większość z nich na terenie powiatu, na skutek przeprowadzonych parcelacji i zaistniałych przekształceń jest dziś nieczytelna lub zachowana w formie cząstkowej. Pozostałości zabudowy folwarcznej z k. XIX w. i pocz. XX w. zachowały się w Plancie (obora, spichlerz, dawna owczarnia, dawna wozownia), Suchowoli (dawne czworaki, dawna stajnia), Ustrzeszu (dawne czworaki), pojedyncze budynki zachowały się m.in. w Sobolach (dawny czworak z pocz. XX w.), Kolonii Domaszewskiej (obora z 2 poł. XIX w.). Zabytkowe spichlerze znajdują się m.in. przy dworach w Żabikowie (2 poł. XIX w.), Bojanówce (XIX/XX w.), w zespole gospodarczym przy pałacu w Borkach, w dawnym założeniu dworsko-ogrodowym w Kolonii Domaszewskiej.

5.2.5. Zabytki techniki

Pozostałością rozwoju sieci kolejowej na obszarze powiatu w k. XIX w. są zabytkowe obiekty kolejowe: dworzec kolejowy w Bedlnie (po 1918 r.), wiadukt kolejowy w Siedlanowie (k. XIX w.), dawne koszarki kolejowe w Siedlanowie i Bezwoli-Wymyśle (XIX/XX w.), budynek kolejowy w Bezwoli (1 poł. XX w.).

Świadectwem procesu uprzemysławiania majątków ziemskich w k. XIX i pocz. XX w. są zespoły gorzelni: w Bojanówce (gorzelnia z 1905 r., magazyn spirytusu, komin), Kuraszewie Zawoince: gorzelnia z 1907 r., dawna słodownia, dawna fabryka wódek, dawny dom gorzelnianego, magazyny), gorzelnia w Woli Osowińskiej (2 poł. XIX w., XX w.).

Z lokalnym przemysłem wiejskim związane są murowane motorowe młyny: w Woli Osowińskiej (XIX/XX w.), w Wohyniu (2 ćw. XX w.) z tartakiem, w Żakowoli (pocz. XX w.), młyn wodny z domem młynarza w Borkach (k. XIX w.), młyn motorowy w Żakowoli (pocz. XX w.), w Czemiernikach (1 ćw. XX w.), w Komarówce Podlaskiej (pocz. XX w.), młyn wodny z domem młynarza w Borkach (k. XIX w.), drewniany wiatrak w Brzozowym Kącie, budynek dawnej mleczarni w Starej Wsi.

5.2.6. Obiekty użyteczności publicznej

Zabytkowe obiekty użyteczności publicznej na terenie powiatu to przede wszystkim budynki oświatowe. Na uwagę zasługują: murowany budynek dawnego gimnazjum sejmikowego w Radzynie Podlaskim (pocz. XX w.) oraz murowany budynek szkoły w Suchowoli (pocz.

XX w.). Spośród dawnych drewnianych szkół wiejskich powstałych w pocz. XX w. zachowały się budynki w Zbulitowie Dużym, Brzozowym Kącie, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Bezwoli, budynek szkolny w Derewicznej. Odrębną grupę stanowią drewniane leśniczówki w Żeliźnie (pocz. XX w.) i Suchowoli (pocz. XX w.). W Paszkach Małych zachował się budynek dawnej karczmy.

W ośrodkach gminnych w Wohyniu i Komarówce zachowały się budynki o zróżnicowanej funkcji publicznej: w Wohyniu budynek remizy strażackiej oraz budynek dawnej gminy i poczty (2 ćw. XX w.), w Komarówce Podlaskiej dom Spółdzielni „Jedność” (pocz. XX w.), budynek „Kasy Stefczyka” (lata 30. XX w.). Wspomnieć należy także o budynku dawnego szpitala w Radzynie Podlaskim (2. ćw. XIX w.), zabudowaniach dawnych koszar w Radzynie Podlaskim (XIX/XX w.), budynku szatni w zespole stadionu w Radzynie Podlaskim.

5.2.7. Cmentarze

Znaczenie kulturowe posiadają także zabytkowe cmentarze. Do k. XVIII w. cmentarze funkcjonowały w połączeniu z kościołami parafialnymi. W XIX w. nastąpiła likwidacja cmentarzy przykościelnych i zakładanie nowych, poza obrębem zabudowy. Na terenie powiatu znajdują się zabytkowe cmentarze wyznaniowe: rzymskokatolickie w Czemiernikach, Kolembrodach (założony jako greckokatolicki), Komarówce Podlaskiej, Brzezinach, Turowie, Radzynie Podlaskim, Zarzecu Ulańskim, Wohyniu, Kąkolewnicy oraz cmentarze żydowskie w Komarówce Podlaskiej, Wohyniu, Radzynie Podlaskim. Poza cmentarzami wyznaniowymi, na obszarze powiatu, w Walinnie i Wygnance zachowały się cmentarze epidemiczne, na których grzebano ofiary epidemii.

Z historią tych ziem ściśle związane są cmentarze wojenne żołnierzy austro-węgierskich i niemieckich z I wojny światowej w Grabowcu i w lesie w Wólce Komarowskiej, wyodrębnione z otoczenia wałem ziemnym. W Radzynie Podlaskim znajduje się mogiła zbiorowa powstańców z 1863 r.

5.2.8. Zabytki ruchome

Spośród zabytków ruchomych wyróżnić należy, wyjątkowy w skali kraju, zespół rzeźb barokowych stworzoną w warsztacie J.Ch.Redlera, stanowiących dekorację rzeźbiarską pałacu w Radzynie Podlaskim oraz monumentalny nagrobek Zofii i Mikołaja Mł. Mniszchów

w kaplicy kościoła pw. Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim - przykład rzeźby manierystycznej. Ruchomości stanowiące dawne wyposażenie rezydencji ziemiańskich nie zachowały się w zabytkowych obiektach, uległy zniszczeniu i rozproszeniu w wyniku wojennych i powojennych losów.

Większość zabytków ruchomych na terenie powiatu, często o dużej wartości artystycznej, stanowi wyposażenie świątyń. Obiekty te reprezentują różne okresy historyczne i odmiany stylowe.

Do zabytków ruchomych należą też kamienne i żeliwne nagrobki z cmentarzy parafialnych. Zespoły zabytkowych nagrobków z XIX i pocz. XX w. zachowały się na cmentarzach w Ostrówkach, Komarówce Podlaskiej, Zarzeczcu Ulańskim, Wohyniu, Kąkolewnicy, Czemiernikach.

Na terenie powiatu występują licznie kapliczki przydrożne i drewniane krzyże przydrożne, które współtworzą swoisty klimat i tożsamość krajobrazu wsi. Charakterystyczne dla regionu są murowane kapliczki dwukondygnacyjne, przykryte daszkami dwuspadowymi lub czterospadowymi. Do najstarszych, sięgających czasów baroku, należą XVIII-wieczne kapliczki w miejscowościach: Czemierniki, Lichty, Wohyń, Świerże. W tradycji barokowej utrzymane są kapliczki w Żabikowie, Białce (XIX w.), Wygnanowie (pocz. XX w.). Tradycja wznoszenia kapliczek trwała przez XIX w. do lat 50. XX w.

Wspomnieć też należy o ruchomościach pochodzących z wiejskich chałup. Zbiory obiektów ruchomych, związanych z kulturą ludową regionu przechowywane są w Muzeum Regionalnym w Woli Osowińskiej (w budynku d. szkoły), w izbach regionalnych w Radzynie Podlaskim, Kolembrodach (w budynku tzw. Popówki), Białce k/Radzyna Podlaskiego. W Izbie Pamięci Narodowej w Komarówce Podlaskiej przechowywane są pamiątki związane z Komarówką i okolicznymi miejscowościami.

5.2.9. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Teren powiatu objęty jest rozpoznaniem archeologicznym w ramach programu AZP /Archeologiczne Zdjęcie Polski/, opierającego się na badaniach powierzchniowych. Na niektórych stanowiskach archeologicznych prowadzone były prace wykopaliskowe. Ślady osadnictwa pradziejowego odnaleziono w okolicy Radzyna Podlaskiego, Branicy Suchowolskiej i Paszek. Występują tu zabytki archeologiczne posiadające własną formę krajobrazową /grodziska, kurhany/, cmentarzyska oraz liczne znaleziska w okresie wczesnego i późnego średniowiecza. Najstarsze ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego słowiańskiego pochodzą z VII w. W dolinach rzek Białki i Piwonii, głównie w okolicach Radzyna oraz polsko-litewskiej linii granicznej, występują pasy osadnictwa datowane od XI w. do XIII w.

Najcenniejszym zabytkiem archeologicznym jest grodzisko w Niewęgłoszu datowane na X-XI w., stanowiące przykład wczesnośredniowiecznego budownictwa obronnego. Grodzisko zwane lokalnie „Zagrodzisko” lub „Zawały” zlokalizowane jest w dolinie rzeki Tyśmienicy. Grodzisko otoczone jest podwójną linią ziemnych wałów obronnych i fosą, z podgrodzem. Interesujące wczesnośredniowieczne grodzisko o lokalnej nazwie „Uroczyisko” lub „Grodzisko”, datowane na okres od XI w. do XIII w., znajduje się w Turowie. Posiada ono owalny obrys z wałem i fosą. Wspomnieć należy ponadto o tzw. „Kopcu” w Białce, zapewne dawnym „fortalitiu” z XVI w., o czworobocznej, ziemnej formie, otoczonej obwałowaniem i fosą.

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Pełne zobrazowanie dziedzictwa kulturowego powiatu wymaga wskazania elementów dziedzictwa niematerialnego. Pojęcie „niematerialnego dziedzictwa kulturowego” definiuje Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. 2011, poz. 1018), zgodnie z którą oznacza ono: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”. Ochrona

dziedzictwa niematerialnego powinna polegać na jego utrwaleniu, zachowywaniu i przekazywaniu następnym pokoleniom.

Do dziedzictwa niematerialnego związanego z terenem powiatu zaliczyć należy m.in.: tradycyjne nazwy miejscowe funkcjonujące w lokalnych społecznościach wiejskich, nazwy historyczne także te, które zniknęły, w tym nazwy miejscowości (np. Kozirynek – Radzyń Podlaski), kult świętych (sanktuarium w Kolembrodach z cudownym obrazem Matki Bożej Kolembrodzkiej z kultem sięgającym XVII w., sanktuarium w Turowie datowane od XVIII w., związane z kultem św. Antoniego), miejscowe zwyczaje i obrzędy kultywowane przez mieszkańców, lokalne wyroby spożywcze (na krajowej Liście Tradycyjnych Produktów znajduje się 20 produktów z terenu powiatu radzyńskiego) czy charakter budownictwa wiejskiego.

Wspomnieć należy także o znanych postaciach związanych z regionem, zarówno historycznych jak i współczesnych oraz postaciach zasłużonych dla lokalnych społeczności jak np. biskup Henryk Firlej, Ignacy Potocki, Stanisław Kostka Potocki, Stanisław Samuel Szemiot, Karol Lipiński, Józef Buchbinder, Tadeusz Prejzner, Włodzimierz Nahorny, Ignacy Chrzanowski, Zdzisław Krasnodębski, Stanisław Małkowski, Eugeniusz Małkowski, Wacław Tuwalski, Aleksander Oleszczuk, Ks. Jan Rudnicki.

Na terenie powiatu radzyńskiego zadania z zakresu utrwalania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego prowadzą przede wszystkim gminne ośrodki kultury i Radzyński Ośrodek Kultury. W powiecie funkcjonują zespoły regionalne oraz dynamicznie działające stowarzyszenia kulturalne i regionalne np. Radzyńskie Towarzystwo Regionalne, Czemiernickie Towarzystwo Regionalne, Radzyńskie Towarzystwo Muzyczne im. Karola Lipińskiego, Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej. Organizowane są liczne imprezy folklorystyczne m.in. Powiatowe Spotkania z Piosenką Ludową w Komarówce Podlaskiej, Powiatowe Spotkania z Folklorem i Dobrym Humorem w Przegalinach Dużych, Biesiada Ludowa w Przegalinach Dużych, Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach, Spotkania z Pieśnią i Tradycją Wielkopostną oraz Spotkania z Pieśnią i Tradycją Weselną w Woli Osowińskiej, Konkurs Recytatorski Poezji i Prozy Ludowej im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej, Spotkania Teatrów Wiejskich „Teatr w Opłotkach” w gminie Borki, Jesienne Spotkania z Folklorem „Dokopiny” w gminie Borki, Powiatowe Spotkania Twórców Wsi w Kąkolewnicy, Regionalny Przegląd Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kąkolewnicy, Konkurs na Najpiękniejszą Palmę i Pisanekę Podlaską w Borkach, Powiatowy Konkurs Recytatorski Poezji Marianny Bocian w Czemiernikach,

Przeгляд Pieśni Postnej w Czemiernikach, Przeгляд Piosenki Ludowej „Świerżowisko” w gminie Wołyn, Spotkania z Folklorem „Wołyńska Jesień”. Tradycje ludowej kultury śpiewaczej kultywuje ponad 30 zespołów śpiewaczych i teatralnych oraz Zespół Pieśni i Tańca Ludowego „Ulaniacy”, który prowadzi Ulańskie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych.

W Radzynie Podlaskim działa Radzyńska Izba Pamięci Karola Lipińskiego. Corocznie jesienią odbywają się spotkania z muzyką klasyczną i jazzem znane jako Dni Karola Lipińskiego. W zespole pałacowym Potockich, w budynku dawnej oranżerii działa Galeria Sztuki „Oranżeria”.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8.1 cyt. ustawy).

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9. 1 ustawy). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9. 2 ustawy).

Na terenie powiatu radzyńskiego nie występują obiekty uznane za pomnik historii oraz parki kulturowe. Postulat utworzenia parków kulturowych: Czemiernickiego (gm. Czemierniki),

Radzyńskiego (gm. Radzyń Podlaski), Wołyńskiego (gm. Wołyń), Suchowolskiego (gm. Wołyń) zawarty jest w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przyjętym Uchwałą NR XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r. W planie zaproponowano wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO Szlak Jagielloński („Via Jagiellonica”).

W rejestrze zabytków nieruchomych województwa lubelskiego z terenu powiatu radzyńskiego znajdują się 42 pozycje, w tym m.in. układ urbanistyczny Czemiernik, zespół rezydencjonalno-urbanistyczny Radzyna Podlaskiego, 4 zespoły pałacowo/dworsko – parkowe/ogrodowe, 15 pałaców i dworów, 16 parków/ogrodów, 6 zespołów kościelnych, 12 kościołów, 11 kaplic i kapliczek. Obiekty wpisane do rejestru zlokalizowane są w miejscowościach: Borki, Wola Osowińska, Bełcząc, Czemierniki, Grabowiec, Kąkolewnica Północna, Kąkolewnica Wschodnia, Polskowola, Wagnanka, Brzeziny, Kolembrody, Komarówka Podlaska, Przegaliny Duże, Wólka Komarowska, Żelazna, Radzyń Podlaski, Białka, Branica Radzyńska, Żabików, Płudy, Sobole, Ulan Majorat, Zarzec Ulański, Bojanówka, Bezwola, Bezwola Wymyśle, Ostrówki, Suchowola, Wołyń, Lichy.

W rejestrze zabytków archeologicznych województwa lubelskiego z terenu powiatu radzyńskiego znajdują się dwa zabytki.

Wykaz tabelaryczny zabytków nieruchomych z terenu powiatu radzyńskiego wpisanych do rejestru zabytków zamieszczony jest w rozdziale „Aneksy”.

5.4. Gminne ewidencje zabytków

W oparciu o art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa (ust. 2), wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (ust. 4).

Zakres gminnej ewidencji zabytków obejmuje:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ewidencja zabytków zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Na terenie powiatu radzyńskiego wszystkie gminy posiadają wykonane gminne ewidencje zabytków.

W powiecie radzyńskim w gminnych ewidencjach zabytków ujętych jest ogółem około 800 obiektów (bez zabytków archeologicznych). Największą grupę stanowią domy mieszkalne, głównie przykłady budownictwa ludowego (35%). W ewidencji znajduje się m.in. 15 kościołów, 17 pałaców i dworów, 19 parków, 39 cmentarzy, 10 kaplic, 91 kapliczek.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Spośród elementów dziedzictwa kulturowego powiatu radzyńskiego najwyższe znaczenie, wyróżniające powiat na tle innych mają następujące zabytki:

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
Miasto Radzyń Podlaski	Radzyń Podlaski	zespół rezydencjonalny jako przykład barokowej rezydencji ukształtowanej wg wzorów francuskich, z powiązaniem na osi widokowej rezydencji, kościoła i rynku
Czemierniki	Czemierniki	zespół pałacowo-obronny jako przykład XVII w. ufortyfikowanej rezydencji pałacowo-ogrodowej ze starowłoskim układem fortyfikacji bastionowej
Miasto Radzyń Podlaski	Radzyń Podlaski	kościół pw. Trójcy Świętej jako przykład kościoła w typie „renesansu lubelskiego”

Czemierniki	Czemierniki	kościół paraf. pw. św. Stanisława BM jako przykład kościoła w typie „renesansu lubelskiego”
Radzyń Podlaski	Branica Radzyńska	założenie pałacowo-ogrodowe jako przykład ziemiańskiej rezydencji z terenu Lubelszczyzny
Radzyń Podlaski	Białka	zespół pałacowo-parkowy jako przykład ziemiańskiej rezydencji z terenu Lubelszczyzny
Komarówka Podlaska	Kolembrody	kościół paraf. pw. Nawiedzenia NMP jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	kościół paraf. pw. Opieki NMP jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Wohyń	Ostrówki	kościół paraf. pw. św. Stanisława BM jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Wohyń	Bezwola	kościół filialny pw. Zmartwychwstania Pańskiego jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Czemierniki	Bełcząc	założenie dworsko-parkowe jako przykład charakterystycznej dla regionu siedziby dworskiej
Radzyń Podlaski	Żabików	zespół dworsko-parkowy jako przykład siedziby dworskiej
Komarówka Podlaska	Komarówka Podlaska	zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego jako przykład neogotyckiego kościoła z zabudową towarzyszącą

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ mocne i słabe strony

Szczególnie cennym, wyróżniającym powiat zabytkiem jest zespół rezydencjonalny w Radzynie Podlaskim. Pałac Potockich w ostatnich latach poddany został kompleksowym pracom rewaloryzacyjnym, dofinansowanym z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Działanie 13.3. Rewitalizacja obszarów miejskich w ramach projektu pn. „Poprawa stanu infrastruktury zespołu pałacowo-parkowego i obszaru miejskiego w Radzynie Podlaskim”. Inwestycja objęła remont wnętrza korpusu głównego pałacu (m.in. wykonano nowe posadzki, parkiety, tynki, stolarkę okienną i drzwiową, instalacje wewnętrzne) oraz remont części elewacji i kominów na dachu pałacu. Przeprowadzono konserwację wystroju rzeźbiarskiego korpusu głównego od strony południowej – dziedzińca głównego oraz skrzydła wschodniego. W ramach rewitalizacji dziedzińca m.in. przebudowano nawierzchnię, wykonano odwodnienie terenu, oświetlenie oraz remont muru oporowego. Na dziedzińcu wschodniego alkierza utworzono lapidarium z fragmentów rzeźb, które odnaleziono podczas prac archeologicznych.

W latach 2021-2022 przeprowadzone zostały prace konserwatorskie przy renesansowej XVII-wiecznej dekoracji sztukatorskiej sklepień i ścian w kościele pw. Świętej Trójcy w Radzynie Podlaskim. Realizacja objęta została dofinansowaniem z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

W latach 2021-2023 wykonano rewitalizację rynku miejskiego w Radzynie Podlaskim, obejmującą m.in. wymianę nawierzchni placu, oświetlenia, zagospodarowanie zieleni i wprowadzenie elementów małej architektury. Realizacja dofinansowana została z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Działanie 13.3. Rewitalizacja obszarów miejskich.

Negatywnym zjawiskiem w tkance budowanej miasta jest zanik drewnianego budownictwa mieszkalnego w typie małomiasteczkowym, licznie występującego w mieście do lat 80. XX w., obecnie reprezentowanego przez pojedyncze obiekty oraz brak prac rewaloryzacyjnych przy kamienicach zlokalizowanych w centrum miasta.

Ważnym pod względem wartości zabytkowych układem urbanistycznym na terenie powiatu są Czemierniki. W 2024 r. Gmina Czemierniki oddała do użytku zlokalizowany na rynku, zrekonstruowany budynek dawnego zajazdu z przeznaczeniem na Centrum Kulturalno

Integracyjne. Odbudowa dofinansowana została z Rządowego Funduszu Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych.

W Komarówce Podlaskiej w 2023 r. zrealizowano w ramach działania: "Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER" projekt pn. "Budowa nowego miejsca rekreacji i wypoczynku przy ul. Lubelskiej w Komarówce Podlaskiej", obejmujący oczyszczenie pomnika II wojny światowej oraz wykonanie nowego zagospodarowanie placu przy pomniku.

W ramach realizacji projektu pn. „Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w Gminie Komarówka Podlaska” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Gmina Komarówka Podlaska wykonała remont kapitalny, z adaptacją na izbę pamięci, budynku dawnej organistówki w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej. Remont objął m.in. wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, częściową wymianę więźby dachowej, wymianę stropów, tynków wewnętrznych, wymianę podłóg, wykonanie nowego pokrycia dachowego, oczyszczenie elewacji.

Dziedzictwo kulturowe powiatu radzyńskiego związane jest mocno z szeroko rozumianą kulturą wiejską. Oblicze kulturowe obszaru od wielu lat podlega negatywnym przekształceniom w sferze przestrzennej i wizualnej. Zachodzące przemiany mają nieskoordynowany charakter. Dewastacja krajobrazu, odrzucenie przez współczesne społeczności wiejskie tradycyjnych form budownictwa i rozplanowania siedlisk, nieumiejętna adaptacja ukształtowanych struktur wiejskich spowodowała brak zindywidualizowanego oblicza wsi na terenie całego powiatu, co znacznie ogranicza turystyczną atrakcyjność regionu. W miejsce dawnej tradycyjnej, drewnianej zabudowy pojawiło się budownictwo wyobcowane z tradycji, przypadkowo lokalizowane. Zanikają cechy odrębności regionalnej. Współczesny krajobraz wiejski determinują współczesne modele zabudowy, starsze drewniane budynki stały się formami reliktowymi. Pomimo tych negatywnych zjawisk na terenie powiatu nadal znajdują się wsie o dużym nasyceniu tradycyjnego budownictwa drewnianego, szczególnie w gminach Komarówka Podlaska, Kąkolewnica, Ulan–Majorat.

Zróznicowany stan zachowania wykazują zespoły pałacowo–parkowe i dworsko-ogrodowe. Na terenie powiatu znajdują się zarówno obiekty nieużytkowane, wymagające wykonania kompleksowych prac remontowych i rewaloryzacyjnych, obejmujących obiekty architektury oraz ich otoczenie w postaci parków i ogrodów (Żelizna, Przegaliny Duże, Branica Radzyńska, Wymyśle, Wola Osowińska, pałac zw. Gubernią w Radzynie Podlaskim) jak i zespoły zadbane,

po przeprowadzonych pracach remontowych w Białce, Bełczacu, Bojanówce, Bezwoli, Sobolach. W 2022 r. wykonano remont budynku pałacu w Żabikowie obejmujący m.in. remont elewacji z wymianą stolarki zewnętrznej, malowanie dachu, przebudowę bocznego wejścia do budynku.

Dobrze utrzymane są zlokalizowane na terenie powiatu cmentarze wyznaniowe. Znajdujące się na nich zabytkowe nagrobki są w różnym stanie zachowania, część z nich wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich. Prac remontowych wymagają kaplice cmentarne w Brzezinach, Czemiernikach, zespół kaplic w Turowie.

Jedynym zabytkiem techniki wpisanym do rejestru zabytków w powiecie radzyńskim jest budynek dworca stacji kolejowej „Radzyń Podlaski” w Bedlnie. Obiekt znajduje się w dobrym stanie zachowania.

W celu określenia podstawowych priorytetów powiatowego programu opieki nad zabytkami dokonano analizy szans i zagrożeń, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu poprzez wskazanie mocnych i słabych stron. Analizę przeprowadzono na podstawie:

- 1) analizy uwarunkowań zewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie kraju, województwa),
- 2) analizy uwarunkowań wewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie powiatu),
- 3) analizy zasobu zabytkowego powiatu wykorzystanego w diagnozie stanu dziedzictwa kulturowego powiatu,
- 4) oceny stanu dziedzictwa kulturowego powiatu,
- 5) analizy możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego powiatu w rozwoju społecznym i gospodarczym regionu.

Atuty – mocne strony

- występowanie cennych w skali kraju zabytków: zespół pałacowo-parkowy Potockich w Radzynie Podlaskim, zespół pałacowo-obronny w Czemiernikach, kościoły w typie „renesansu lubelskiego” w Radzynie Podlaskim i Czemiernikach
- zachowane zabytkowe drewniane obiekty sakralne charakterystyczne dla regionu
- atrakcyjne walory naturalne; tereny o walorach krajobrazowych i przyrodniczych umożliwiające rozwój turystyki

- różnorodność zasobu dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego
- różnorodność typów obiektów zabytkowych
- silna tożsamość kulturowa mieszkańców regionu
- świadomość wartości historycznych i kulturowych miasta Radzyna Podlaskiego wśród jego mieszkańców
- aktywność samorządów na polu pozyskiwania środków finansowych na remonty obiektów zabytkowych w ramach szerszych programów finansowanych zewnętrznie
- aktywność społeczności lokalnych w zachowaniu wartości materialnych oraz niematerialnych dziedzictwa kulturowego (m.in. Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej prowadzi w Woli Osowińskiej Muzeum Wiejskie, Towarzystwo Muzyczne im. Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim prowadzi Izbę Pamięci Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim)
- kultywowanie przez społeczności lokalne miejscowych tradycji
- aktywność samorządu powiatu w promowaniu dziedzictwa kulturowego
- aktywnie działające instytucje kultury w gminach powiatu oraz w Radzynie Podlaskim
- funkcjonowanie izb regionalnych i izb pamięci
- funkcjonowanie zespołów regionalnych i dynamicznie działających stowarzyszeń kulturalnych
- organizacja stałych imprez folklorystycznych i imprez kulturalnych
- dostępność szlaków turystycznych, wykorzystujących walory przyrodnicze oraz kulturowe powiatu
- korzystne warunki dla rozwoju turystyki rowerowej
- funkcjonowanie przewodniej marki turystycznej i kulturowej „Radzyńska Kraina Serdeczności”

Słabe strony

- degradacja środowiska kulturowego poprzez nadmierne uszczuplanie jego zasobów
- postępujące przekształcenia na obszarach historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych poprzez wprowadzanie nowej zabudowy, niezwiązanej z miejscową tradycją budowlaną

- degradacja struktur ruralistycznych poprzez przypadkowe inwestycje, rozpraszanie zabudowy
- zanik tradycyjnego budownictwa wiejskiego
- zanik cech regionalnych w budownictwie
- zły stan zachowania niektórych obiektów zabytkowych
- przedłużający się stan nieużytkowania niektórych obiektów zabytkowych
- niedostateczne nakłady finansowe na wspieranie zachowania i opieki nad zabytkami, w tym na roboty budowlane i prace konserwatorskie przy obiektach wpisanych do rejestru i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków
- brak ustanowionych społecznych opiekunów zabytków
- niedostateczna promocja zabytków z uwzględnieniem ich roli w życiu gospodarczym i kulturalnym powiatu
- niski stopień wykorzystania gospodarczego walorów kulturowych powiatu
- niedostateczny zakres świadczenia usług agroturystycznych

Szanse

- możliwość prowadzenia systemowej rewitalizacji obszarów ważnych społecznie i kulturowo dla społeczności lokalnych
- dostępność zewnętrznych środków finansowych na rzecz rewitalizacji obszarów, rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych
- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele służące lokalnym społecznościom
- istniejące regulacje prawne w zakresie ochrony krajobrazu
- popularyzacja przemysłów czasu wolnego w oparciu o obiekty dziedzictwa kulturowego
- kreowanie nowych obszarów turystycznych z wykorzystaniem obiektów zabytkowych
- rozwój ruchu turystycznego w powiecie w oparciu o jego walory krajobrazowe i zabytkowe
- kontynuacja działań promocyjnych i edukacyjnych, przyczyniających się do wzrostu świadomości w społeczności lokalnej znaczenia dziedzictwa kulturowego
- dalsze budowanie marki powiatu z wykorzystaniem jego zasobów zabytkowych
- przygotowanie oferty kulturalnej, bazującej na historii i zabytkach regionu, skierowanej do różnych grup odbiorców

- kontynuacja prac związanych z rewitalizacją zespołu pałacowo-parkowego Potockich w Radzynie Podlaskim (park, oranżeria) z wykorzystaniem na cele publiczne

Zagrożenia

- zanik tradycyjnych form budownictwa
- utrata i rozpad tradycyjnych więzi społecznych, zanik oryginalnych cech organizmów wiejskich, zanik tradycyjnych funkcji organizmów wiejskich
- pogorszenie stanu zachowania niektórych obiektów zabytkowych
- niska świadomość społeczna dotycząca zasobu i wartości zabytków z terenu powiatu
- niska świadomość społeczna oraz nieprzestrzeganie prawa w zakresie ochrony zabytków, skutkujące negatywnymi przekształceniami w przestrzeni zabytkowej oraz strukturze zabytkowej obiektów architektury /przebudowy, niewłaściwie prowadzone remonty, samowole budowlane/
- brak specjalistycznych opracowań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego powiatu

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd powiatu zobowiązany jest do sporządzania na okres czterech lat powiatowego programu opieki nad zabytkami. Program przyjmuje do realizacji rada powiatu. Z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu. Program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W programie opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego przy określaniu działań priorytetowych uwzględniono cele wymienione w art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wnioski wynikające z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego oraz oceny opracowań strategicznych powiatu.

Priorytetowe działania i zadania do realizacji w ramach „Programu opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego na lata 2025–2028” zostały przedstawione w formie tabelarycznej. Wyszczególniono dwa priorytetowe kierunki działań, którym przyporządkowane zostały zadania wyznaczone do realizacji w ciągu 4 lat obowiązywania programu. Koszt przewidzianych do realizacji zadań określany będzie corocznie w budżecie powiatu.

PRIORYTET I:

Rewaloryzacja obiektów zabytkowych z terenu powiatu

PRIORYTET II:

Badanie i promocja dziedzictwa kulturowego powiatu jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu

PRIORYTET I

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Poprawa stanu zachowania zabytków	I. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, jako zadanie własne powiatu: 1. Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr ewid. 3033); 2. Remont kapliczki przydrożnej w Lichtach; 3. Remont kapliczki Matki Boskiej przy kościele pw. św. Stanisława BM w Czemiernikach (dz. nr ewid. 279/2). II. Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach zabytkowych, niebędących własnością powiatu: 1. Wykonanie prac budowlano – konserwatorskich dotyczących remontu strefy cokołowej elewacji frontowej w kościele pw. Trójcy Świętej w Radzyniu Podlaskim – udzielenie dotacji; 2. Renowacja prezbiterium i dwóch zakrystii kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Komarówce Podlaskiej – udzielenie dotacji.

PRIORYTET II

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Promocja obiektów zabytkowych z terenu powiatu	1. Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej za pomocą tablic informacyjnych: <ul style="list-style-type: none">- Oznakowanie pałaców i dworów (8 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w Białce, Belczącu, Borkach, Branicy Radzyńskiej, Czemiernikach, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Żabikowie;- Oznakowanie kościołów drewnianych (5 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w Bezwoli, Polskowoli, Kolembrodach, Ostrówkach, Przegalinach Dużych. 2. Wydawanie i wspieranie publikacji związanych z problematyką dziedzictwa kulturowego powiatu radzyńskiego. 3. Kontynuacja przyznawania odznaki krajoznawczej „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego” . 4. Udostępnianie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej www.krainaserdecznosci.pl 5. Rozszerzanie bazy wiedzy dotyczącej środowiska kulturowego powiatu w ramach portalu internetowego www.krainaserdecznosci.pl 6. Opracowanie katalogu typów zabudowy regionalnej, małej architektury i detalu architektonicznego z terenu powiatu.

	<p>7. Wspieranie inicjatyw lokalnych służących zachowaniu i propagowaniu dziedzictwa kulturowego powiatu, współorganizowanie lub współfinansowanie wydarzeń związanych z krzewieniem historii regionu, kultury niematerialnej, twórczości ludowej, organizowanych przez poszczególne gminy powiatu.</p> <p>8. Organizowanie konkursów fotograficznych, plastycznych z zakresu wiedzy o regionie.</p>
--	--

Oczekiwane rezultaty realizacji zadań w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami obrazuje poniższa tabela.

Zadania	Oczekiwane rezultaty
Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr 3033).	Poprawa stanu zachowania obiektu, uwydatnienie jego walorów zabytkowych.
Remont kapliczki przydrożnej w Lichtach.	Poprawa stanu zachowania obiektu, uwydatnienie jego walorów zabytkowych.
Remont kapliczki Matki Boskiej przy kościele paraf. pw. św. Stanisława BM w Czemiernikach.	Poprawa stanu zachowania obiektu, uwydatnienie jego walorów zabytkowych.
Wykonanie prac budowlano-konserwatorskich dotyczących remontu strefy cokołowej elewacji frontowej w kościele pw. Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim.	Poprawa stanu zachowania obiektu.
Renowacja prezbiterium i dwóch zakrystii kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Komarówce Podlaskiej.	Poprawa stanu zachowania obiektu, uwydatnienie jego walorów zabytkowych.

Oznakowanie pałaców i dworów we współpracy z ich właścicielami w Białce, Bełczącu, Borkach, Branicy Radzyńskiej, Czemiernikach, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Żabikowie.	Zwiększenie liczby osób odwiedzających obiekty zabytkowe.
Oznakowanie kościołów drewnianych we współpracy z ich właścicielami w Bezwoli, Polskowoli, Kolembrodach, Ostrówkach, Przegalinach Dużych.	Zwiększenie liczby osób odwiedzających obiekty zabytkowe.
Wydawanie i wspieranie publikacji związanych z problematyką dziedzictwa kulturowego powiatu radzyńskiego.	Poszerzenie wiedzy o zabytkach oraz dziedzictwie kulturowym powiatu wśród lokalnej społeczności, wzbudzenie poza regionalnego zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Kontynuacja przyznawania odznaki krajoznawczej „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego”.	Upowszechnienie, zwłaszcza wśród młodzieży, wiedzy na temat miejsc w powiecie upamiętniających obiekty, ludzi i wydarzenia, szczególnie związanych z walką o odzyskanie i utrzymanie niepodległości.
Udostępnianie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej www.krainaserdecznosci.pl .	Upowszechnienie wiedzy o zabytkach, wzrost zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Rozszerzanie bazy wiedzy dotyczącej środowiska kulturowego powiatu w ramach portalu internetowego www.krainaserdecznosci.pl .	Upowszechnienie wiedzy o zabytkach, wzrost zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Opracowanie katalogu typów zabudowy regionalnej, małej architektury i detalu architektonicznego z terenu powiatu.	Upowszechnienie tradycyjnych, miejscowych wzorców architektonicznych.

Wspieranie inicjatyw lokalnych służących zachowaniu i propagowaniu dziedzictwa kulturowego powiatu - współorganizowanie lub współfinansowanie wydarzeń związanych z krzewieniem historii regionu, kultury niematerialnej, twórczości ludowej, organizowanych przez poszczególne gminy powiatu.	Utrwalanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego powiatu.
Organizowanie konkursów plastycznych fotograficznych z zakresu wiedzy o regionie.	Wzrost zainteresowania historią, kulturą zabytkami powiatu.

W zakresie sformułowanych priorytetów oraz kierunków i zadań do realizacji „Program opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego na lata 2025–2028” jest ściśle skorelowany ze „Strategią Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015–2030”. Wyznaczone w programie zadania wpisują się w cel generalny strategii, jaką jest: dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego, gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.

Program opieki nad zabytkami realizuje jeden z celów strategicznych domeny I - Społeczność Powiatowa tj.: podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury oraz następujące cele operacyjne:

- utworzenie strony internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego;
- adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego;
- rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli;
- wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego;
- opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi;
- wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami będzie realizowany poprzez wykonanie wskazanych w programie zadań w celu osiągnięcia wyznaczonych priorytetów.

Zadania będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- ✓ instrumentów prawnych,
- ✓ instrumentów finansowych,
- ✓ instrumentów koordynacji,
- ✓ instrumentów społecznych,
- ✓ instrumentów kontrolnych.

1. Instrumenty prawne

Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Do instrumentów prawnych, jakimi dysponuje powiat radzyński, umożliwiających realizację programu, bazujących na obowiązujących ustawach i przepisach szczegółowych należy np. powoływanie społecznych opiekunów zabytków, podejmowanie uchwał w sprawie dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnych ewidencjach zabytków, sporządzanie sprawozdań z realizacji programu.

2. Instrumenty finansowe

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach,
- korzystanie z programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich.

3. Instrumenty koordynacji

- realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

3. Instrumenty społeczne

- działania promocyjne i informacyjne dotyczące zasobu i znaczenia dziedzictwa kulturowego powiatu, zmierzające do wzrostu zainteresowania społecznego i zaangażowania w ochronę dziedzictwa społeczności lokalnych,
- działania edukacyjne rozszerzające wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami, właścicielami oraz użytkownikami obiektów zabytkowych,
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym (wykorzystanie obiektów zabytkowych, turystyka, kultura),
- powołanie społecznych opiekunów zabytków.

4. Instrumenty kontrolne

- monitorowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- ocena zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu,
- sporządzanie, co dwa lata, sprawozdania z realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu opieki nad zabytkami zarząd powiatu sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania powiatowego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej przedstawiono zestaw mierników syntetycznych, pozwalających ocenić stopień realizacji programu. Zestaw mierników opracowany został na poziomie działań priorytetowych.

<p>Priorytetowe działania</p>	<p>Rewaloryzacja obiektów zabytkowych z terenu powiatu</p>
<p>Wskaźniki i kryteria</p>	<p>Liczba obiektów poddanych pracom remontowym. Wartość wsparcia finansowego udzielonego z budżetu powiatu do prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach.</p>
<p>Priorytetowe działania</p>	<p>Badanie i promocja dziedzictwa kulturowego powiatu jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu</p>
<p>Wskaźniki i kryteria</p>	<p>Liczba oznakowanych obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. Liczba publikacji związanych z problematyką dziedzictwa kulturowego powiatu radzyńskiego. Liczba osób, które uzyskały odznakę „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego” . Liczba współorganizowanych lub współfinansowanych przez powiat wydarzeń związanych z krzewieniem historii regionu, kultury niematerialnej, twórczości ludowej organizowanych przez poszczególne gminy powiatu. Liczba zorganizowanych konkursów plastycznych, fotograficznych z zakresu wiedzy o regionie.</p>

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie powiatu mogą zostać pozyskane ze środków:

- publicznych
- środki krajowe np.:
 - ✓ dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
 - ✓ dotacje Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
 - ✓ dotacje wojewódzkie
 - ✓ budżet powiatu
 - ✓ dotacje gminne
 - ✓ programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
 - ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- środki dostępne w ramach programów finansowanych z Unii Europejskiej, w tym „Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027” /Działanie FELU.07.09 Zrównoważony rozwój dziedzictwa kulturowego. Działanie FELU.07.10 Turystyczne Lubelskie. Działanie FELU.11.01 Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Działanie FELU.11.03 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów miejskich i ich obszarów funkcjonalnych w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych. Działanie FELU.11.04 Rewitalizacja obszarów innych niż miejskie. Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie. Działanie FELU.11.06 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów innych niż miejskie/.
- z sektora prywatnego (osób fizycznych, prawnych, kościelnych, stowarzyszeń, organizacji, itp., w tym w ramach projektów partnerstwa publiczno-prywatnego).

Istotnym źródłem finansowania zadań określonych w programie opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego na lata 2025-2028 jest *Rządowy Program Odbudowy Zabytków*. Założeniem tego programu jest wsparcie samorządów w poprawieniu stanu zachowania, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych, przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchronieniu przed degradacją i niszczeniem. Program skierowany został bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego (województwa, powiaty, gminy) jako dofinansowanie zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi, w odniesieniu do zabytków będących

w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego. Program umożliwił ponadto udzielanie innym podmiotom (osobom fizycznym lub jednostkom organizacyjnym) zobowiązanym do opieki nad zabytkami dotacji samorządowej, o której mowa w art. 81 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na nakłady konieczne określone w art. 77 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Środki przyznane w ramach programu przeznaczone są na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, m.in. na zapewnieniu warunków prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku oraz zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie (pkt 2 i 3).

W programie sformułowano następujące zadania celowe, odnoszące się bezpośrednio do konkretnych obiektów zabytkowych, w ramach priorytetu I. „Rewaloryzacja obiektów zabytkowych z terenu powiatu”:

1. Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr ewid. 3033);
2. Remont kapliczki przydrożnej w Lichtach;
3. Remont kapliczki Matki Boskiej przy kościele św. Stanisława BM w Czemiernikach (dz. nr ewid. 279/2).

Powyższe zadania uzyskały dofinansowanie z „Rządowego Programu Odbudowy Zabytków”.

Ważnym elementem działań powiatu w sferze opieki nad zabytkami jest wspieranie działań właścicieli obiektów zabytkowych w tym zakresie, w tym prowadzenia robót budowlanych, prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach z terenu powiatu radzyńskiego. Art. 4 pkt. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji

publicznej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

W 2023 r. powiat radzyński podjął uchwałę w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie powiatu radzyńskiego (Uchwała Nr LXVII/307/2023 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 27 października 2023 r.). Uchwała określa zasady udzielania dotacji z budżetu powiatu radzyńskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie powiatu radzyńskiego.

W perspektywie lat 2025-2028 powiat radzyński wyznaczył dwa zadania w ramach priorytetu I. „Rewaloryzacja obiektów zabytkowych z terenu powiatu”, dofinansowane przez powiat:

1. Wykonanie prac budowlano-konserwatorskich dotyczących remontu strefy cokołowej elewacji frontowej w kościele pw. Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim (kwota dotacji: 490.000,00 zł);
2. Renowacja prezbiterium i dwóch zakrystii kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Komarówce Podlaskiej (kwota dotacji: 490.000,00 zł).

Powyższe zadania realizowane będą we współpracy z właścicielami obiektów, przy wsparciu finansowym powiatu w ramach „Rządowego Programu Odbudowy Zabytków”.

Celem ułatwienia planowania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych oraz sprawnej kontynuacji realizowanych projektów wskazane jest, w miarę istniejących możliwości, coroczne zwiększanie poziomu finansowania. Docelowo zasadnym jest ustalenie stałego poziomu wydatków na ochronę zabytków np. stały procentowy udział środków na wsparcie prac przy zabytkach powiatu ustalony w corocznym budżecie powiatu.

Zadania powiatowego programu opieki nad zabytkami określone w priorytecie II: „Badanie i promocja dziedzictwa kulturowego powiatu jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu” stanowią kontynuację prowadzonych dotychczas na tym polu działań powiatu. Skierowane są do szerokiego grona odbiorców, umożliwiając ich aktywny udział w realizowanych zadaniach.

Nakłady finansowe na realizację zadań będą określone corocznie w uchwałach budżetowych powiatu.

Powiat radzyński prowadzi działania popularyzatorskie i edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym i historią ziem powiatu. Ważną płaszczyzną promocji dziedzictwa kulturowego powiatu jest powiatowy portal internetowy www.krainaserdecznosci.pl. Opublikowane są tu m.in. pieśni ludowe z terenu powiatu radzyńskiego wg systematyki gatunkowej przykładów pieśni z powiatu radzyńskiego wg Andrzeja Sara. W ramach portalu umożliwiono wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego (<https://www.krainaserdecznosci.pl/pl/news/wirtualny-spacer-po-powiecie-radzynskim>).

Program zakłada dalsze wykorzystanie portalu do promocji dziedzictwa kulturowego poprzez udostępnianie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej www.krainaserdecznosci.pl oraz sukcesywne rozszerzanie w perspektywie lat 2025-2028 informacji dotyczących środowiska kulturowego w ramach portalu. Promocji dziedzictwa kulturowego powiatu służy audio - przewodnik „Spacerem po Radzynie Podlaskim” do wypożyczenia w Punkcie Informacji Turystyczno-Kulturowej w Radzynie Podlaskim.

W 2018 r., w 100-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę, Zarząd Powiatu Radzyńskiego ustanowił odznakę krajoznawczą „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego”, której celem jest upowszechnienie wiedzy na temat miejsc w powiecie upamiętniających obiekty, ludzi i wydarzenia, szczególnie związanych z walką o odzyskanie i utrzymanie niepodległości. Czas zdobywania odznaki został przedłużony i ustalony do 31 grudnia 2030 r.

Powiat wspiera inicjatywy lokalne służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego regionu. Od 2016 r. jest współorganizatorem odbywającego się corocznie pleneru malarskiego „Dolina Tyśmienicy”, którego bazą jest zabytkowy dwór w Bełczacu. Kontynuacja tych działań stanowić będzie promocję zarówno obiektu zabytkowego jak i krajobrazu kulturowego regionu.

Formuła otwartych konkursów oraz publikacji związanych z problematyką dziedzictwa kulturowego powiatu, daje możliwość partycypacji w realizacji tych zadań różnorodnemu gronu podmiotów (indywidualnych, instytucjonalnych, stowarzyszeniom itp.). Zadania obejmujące oznakowanie obiektów zabytkowych realizowane będą przy współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

12. ANEKSY

WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU POWIATU RADZYŃSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WOJ. LUBELSKIEGO

l.p	Gmina	Miejscowość	obiekt	Nr rejestru zabytków
1	Borki	Borki	zespół pałacowo-parkowy, obejmujący: pałac z zewnętrzną dekoracją architektoniczną oraz pozostałościami zabytkowej stolarki, park krajobrazy, układ dziedzińca gospodarczego z drewnianym spichlerzem, murowaną furtą i zadrzewieniem, w granicach działek wskazanych w decyzji, wg zał. mapy	A/768
2	Borki	Wola Osowińska	zespół dworsko-parkowy: dwór, kościół (d. kaplica – w obrębie nowego kościoła), plebania, park ze stawem z wyspą, alejami i pomnikowymi drzewami, w granicach wg zał. planu	A/769
3	Borki	Tchórzew Maruszewiec właśc. obręb: Tchórzew	park podworski, w granicach wg zał. planu	A/773
4	Czemierniki	Bełcząc	założenie dworsko-parkowe: dwór, park krajobrazowy, w granicach działek wskazanych w decyzji, wg zał. planu	A/1285
5	Czemierniki	Czemierniki	kaplica cmentarna pw. św. Ludwika	A/39
6	Czemierniki	Czemierniki	układ urbanistyczny Czemiernik, w granicach wg zał. mapy	A/675
7	Czemierniki	Czemierniki	zespół pałacowo- obronny: pałac, brama, mury obronne, dawna oficyna, ogród w granicach fortyfikacji, stawy i grobla prowadząca z miasta do bramy (ul. Zamkowa 19)	A/140
8	Czemierniki	Czemierniki ul. Radzyńska, Parczewska	zespół kościelny: kościół paraf. pw. św. Stanisława Bpa z wyposażeniem w zabytki ruchome, otaczający drzewostan w granicach cmentarza kościelnego, dom parafialny zwany mansjonarskim, ogrodzenie z bramką, kapliczka Matki Boskiej z jej murowanym ogrodzeniem (ul. Radzyńska 1)	A/126
	Czemierniki	Czemierniki ul. Kocka	murowana kapliczka na działce wskazanej w dec., wraz z gruntem – w granicach	A/1676

			fundamentowania	
9	Czemierniki	Lichty	kapliczka wraz z rzeźbą Jezusa Frasobliwego i ogrodzeniem na działkach wskazanych w decyzji, w granicach ogrodzenia, wg zał. mapy	A/1675
10	Kąkolewnica	Grabowiec	cmentarz wojenny z I wojny światowej (austriacko-niemiecki) wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał.	A/1343
11	Kąkolewnica	Kąkolewnica Północna	cmentarz katolicki (nieczynny) zw. „cmentarzem północnym” wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1361
12	Kąkolewnica	Kąkolewnica Południowa	zespół kościoła paraf. rzymskokat. pw. św. Filipa Nereusza: kościół, brama-dzwonnica, ogrodzenie placu przykościelnego, kostnica, plebania, drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1329
13	Kąkolewnica	Polskowola	zespół kościoła rzymskokat. pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty: kościół, kostnica, otaczający drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1334
14	Kąkolewnica	Wygnanka	cmentarz epidemiczny, wraz z drzewostanem w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/587
15	Komarówka Podlaska	Brzeziny	kaplica na cmentarzu rzymskokat. położona na działce wskazanej w decyzji, w granicach cmentarza, wg zał. planu	A/426
16	Komarówka Podlaska	Kolembrody	zespół kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP: kościół, dzwonnica, otaczający drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1105
17	Komarówka Podlaska	Komarówka Podlaska	zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego: 1) kościół, dom ludowy, dawna plebania, dawna organistówka, ogrodzenie kościoła, drzewostan otaczający kościół - na działkach wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu. 2) Murowany budynek dawnego klasztoru Zgromadzenia pw św. Teresy od Dzieciątka Jezus położonym na dz. 245 wraz gruntem pod budynkiem, przy ul. ks. Jana Rudnieckiego 19, Komorówka Podlaska	A/1372

18	Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	kościół paraf. pw. Opieki Matki Boskiej z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego	A/113
19	Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	założenie pałacowo-ogrodowe: pałac, park i aleje, na działkach wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1353
20	Komarówka Podlaska	Wólka Komarowska	cmentarz wojenny niemiecki z I wojny świat., wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał.	A/1344
21	Komarówka Podlaska	Żelizna	zespół pałacowo-ogrodowy: pałac, park, łąka i fragment otaczających je olsów, kanał - w granicach wg zał. planu	A/1418
22	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski	kaplica cmentarna pw. św. Anny, z kryptą grobową rodziny Korwin Szułbowskiich, wraz z gruntem pod budynkiem i schodami zewnętrznymi, na działce wskazanej w decyzji (cmentarz parafialny), w granicach wg zał. mapy	A/1452
23	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski ul. Powstańców Styczniowych	mogiła zbiorowa powstańców z 1863 r., wraz z drzewostanem w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1338
24	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski ul. Sitkowskiego 1	Zespół pałacowo-parkowy Szułbowskiich: pałac, kaplica z wyposażeniem wnętrza i najbliższym otoczeniem, park, mur ogrodzeniowy – w granicach działek wskazanych w decyzji i określonych w postanowieniu - zgodnie z zał. mapą	A/664
25	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski ul. Ostrowiecka 1	zespół rezydencjonalno-urbanistyczny: pałac, oficyny, rampa dziedzińca z bramą i mostem, oranżeria, założenie dróg i stawów przed pałacem, park, kościół pw. Trójcy Przenajświętszej, z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica bramowa, mur cmentarza kościelnego z bramkami, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego, budynki na terenie cmentarza kościelnego (d. plebania i wikariat), w granicach wg zał. planu	A/303
26	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski ul. Armii Krajowej 2	nieruchomość, tj. budynek Gimnazjum Sejmikowego, wraz z otoczeniem, tj. terenem działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. mapy	A/1653
27	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski	brama i dwie furtki w murze ogrodzeniowym cmentarza paraf., znajdujące się w części północnej	A/1665

			ogrodzenia, na działce wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	
28	Radzyń Podlaski	Bedno Radzyńskie	budynek dworca stacji kolejowej „Radzyń Podlaski” (w granicach historycznych murów obwodowych, z pominięciem wtórnie dobudowanego aneksu z 1.50 XX w.) oraz towarzysząca ww. budynkowi zieleń dworcowa z pojazdem, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. mapy	A/1659
29	Radzyń Podlaski	Białka	zespół pałacowo-parkowy: pałac z pełnym wyposażeniem architektonicznym i detalami (w tym parkiety i rokokowy kominek), park z alejami i całym drzewostanem, w gran. terenu związanego z zespołem	A/582
30	Radzyń Podlaski	Branica Radzyńska	założenie pałacowo-ogrodowe: pałac, park krajobrazowy, tereny: zabudowań gospodarczych, dawnego sadu, dawnych stawów, stajni i ogrodów użytkowych, w granicach wg zał. planu	A/410
31	Radzyń Podlaski	Żabików	zespół dworsko-parkowy: dwór i park, w granicach obszaru działek wskazanych w decyzji, wg zał. mapy	A/658
32	Radzyń Podlaski	Pludy (dawn. Turów)	drewniana kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego, murowana kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego, dwie murowane „kapliczki-dzwonnice” (usytuowane po obu stronach murowanej kaplicy pw. św. Antoniego Padewskiego) - w granicach ich murów zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektami budowlanymi otoczenie w/w zabytków w granicach działki wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1618
33	Ulan Majorat	Sobole	założenie dworsko-parkowe: dwór, park w obrębie działek wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/425
34	Ulan Majorat	Ulan Majorat	kościół paraf. pw. św. Małgorzaty z wystrojem i ruchomościami, dzwonnica, drzewostan w obrębie ogrodzenia cmentarza kościelnego	A/583
35	Ulan Majorat	Zarzec Ulański	kaplica cmentarna pw. św. Michała Archanioła	A/36
36	Wołyń	Bojanówka	zespół dworsko-parkowy: park z aleją dojazdową, teren d. sadu i warzywnika, dwór, spichlerz, w granicach wg zał. planu	A/713
37	Wołyń	Bezwola	kościół filialny pw. Zmartwychwstania Pańskiego z wyposażeniem wnętrza i	A/111

			otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego, dzwonnica oraz pozostałości zespołu cerkwi obc. kościoła rzymskokatolickiego: plebania, spichlerz i teren działki geodez., odpowiadającej części gospodarczej i sadowi, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. mapy	
38	Wohyń	Bezwola Wymyśle	przestrzenne założenie folwarku Wymyśle obejmujące: dwór z terenem ogrodu i sadzawką, teren d. zabudowy gospodarczej i drogi – na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. mapy	A/1632
39	Wohyń	Bezwola	zespół dworsko–parkowy: dwór, park z alejami dojazdowymi, zespół stawów, w granicach wg zał. planu	A/1288
40	Wohyń	Ostrówki	kościół paraf. pw. św. Stanisława z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w gran. cmentarza kościelnego, dzwonnica, ogrodzenie, aleja prowadząca do kościoła i aleja wiodąca na teren cmentarza grzebalnego	A/112
41	Wohyń	Suchowola właśc. obręb geodezyjny: Kuraszew)	zespół parkowy: park z alejami, oficyna, w granicach wg zał. planu	A/1427
42	Wohyń	Suchowola właśc. obręb geodezyjny: Kuraszew)	zespół kościoła rzymskokat. pw. Serca Jezusowego: kościół, dzwonnica, brama główna, ogrodzenie placu przykościelnego, plebania, drzewostan, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1331
43	Wohyń	Wohyń	kościół paraf. rzymskokat. pw. św. Anny Samotrzeciej wraz z wyposażeniem wnętrza, cmentarz przykościelny, ogrodzenie i otaczający drzewostan – w granicach cmentarza kościelnego, na działce wskazanej w decyzji, wg zał. planu	A/1368
44	Wohyń	Wohyń	kaplica cmentarna pw. św. Józefa	A/115
45	Wohyń	Wohyń	cmentarz katolicko–unicki, ob. katolicki, wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/115
46	Wohyń	Wohyń	cmentarz żydowski, w granicach odpowiadających działce wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1662

WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU POWIATU RADZYŃSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WOJ. LUBELSKIEGO

l.p	Gmina	miejsowość	obiekt	Nr rejestru zabytków
1	Czemierniki	Niewęgłosz	grodzisko wczesnośredniowieczne, obejmujące majdan i fragment wału wewnętrznego w granicach dz.: 1106, 1107, 1108, 1109, 110 wg opisu i zał. graf.; wały wczesnośredniowieczne otaczające pierścieniem majdan grodziska w granicach działek wg opisu i zał. graficznych	C/25
2	Kąkolewnica	Turów	grodzisko wczesnośredniowieczne - stanowisko archeologiczne nr 2 AZP 65-82/5 zlokalizowane na działkach wskazanych w decyzji	C/159

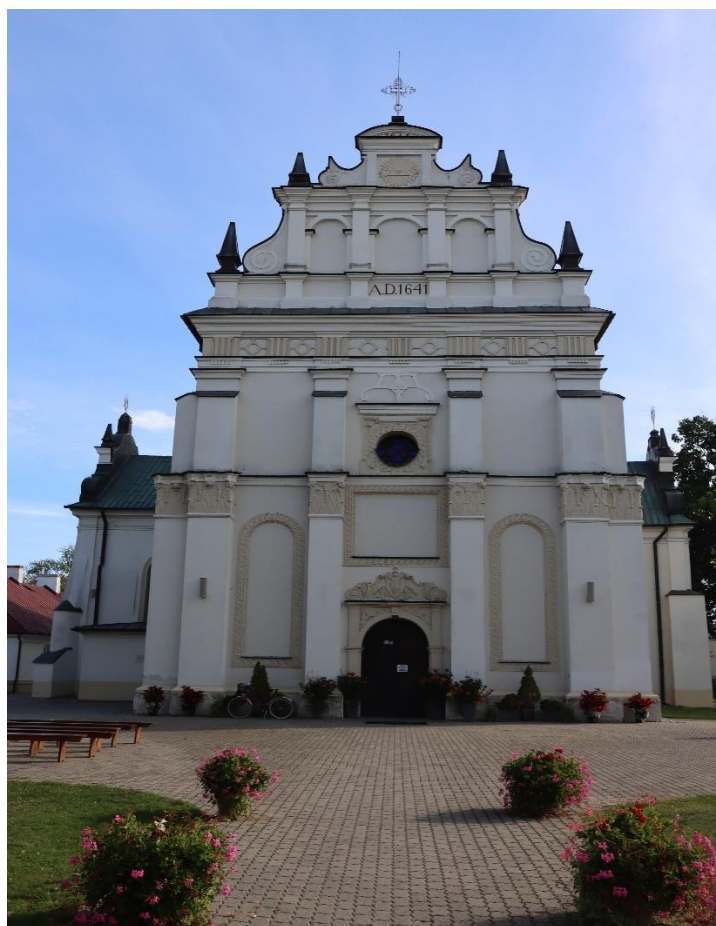
WYBRANE OBIEKTY O NAJWIĘKSZYM ZNACZENIU DLA POWIATU

Radzyń Podlaski – zespół pałacowy, widok na skrzydło zach. od strony miasta

Radzyń Podlaski – zespół pałacowy, widok z dziedzińca na fasadę korpusu głównego pałacu i skrzydło wschodnie

Radzyń Podlaski - kościół pw. Trójcy Świętej, widok na elewację frontową

Radzyń Podlaski – dzwonnica bramowa przy kościele pw. Trójcy Świętej

Radzyń Podlaski – wnętrze kościoła pw. Trójcy Świętej

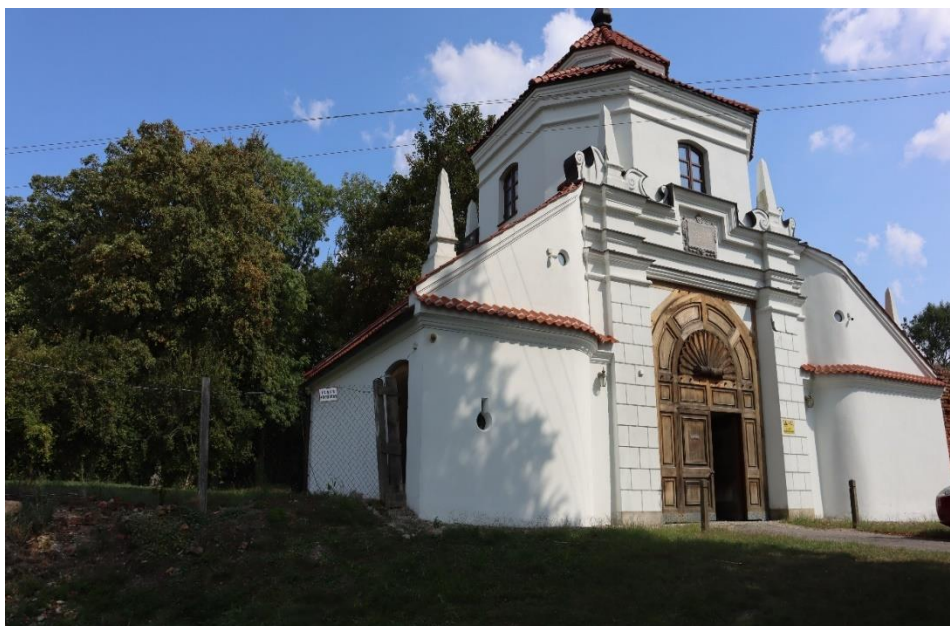
Czemierniki – kościół pw. św. Stanisława, widok od pn.-wsch.

Czemierniki – Mansjonaria w zespole kościoła pw. św. Stanisława, widok od pd.-wsch.

Czemierniki – pałac, widok od strony stawów

Czemierniki – brama wjazdowa w zespole pałacowo-obronnym, widok od strony drogi wjazdowej

Bełcząc – dwór widok na elewację frontową

Żabików – pałac, widok na elewację frontową

Branica Radzyńska – pałac, widok od strony parku

Przegaliny Duże - zespół kościelny, widok od strony pd. na kościół i dzwonnice

Komarówka Podlaska – zespół kościelny, widok od strony pd.